

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

**MÜKELLEFLERİN VERGİYE BAKIŞININ
DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ**

YASEMİN EGE AŞKIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA,2019

MÜKELLEFLERİN VERGİYE BAKIŞININ DEĞERLENDİRİLMESİ
VE BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ

Yasemin Ege AŞKIN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

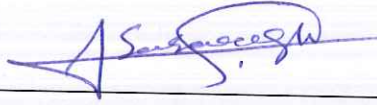
Yasemin Ege AŞKIN tarafından hazırlanan "Mükelleflerin Vergiye Bakışının Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama Örneği" başlıklı bu çalışma, 19.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. A. Tarkan AVUŐOęLU (BaŐkan)

Dr. Öğr. Üyesi Debi KONUKCU ÖNAL.(Danışman)

Doç. Dr. Osman Fatih SARAŐOęLU (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa YaŐar SAğLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

28/07/2019

YASEMİN EGE AŞKIN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Debi KONUKCU ÖNAL** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Yasemin Ege AŞKIN

TEŞEKKÜR

Tezimi hazırladığım süreç boyunca desteğini esirgemeyen, eğitim hayatımın başından itibaren hem karakterini hem kariyerini kendime örnek aldığım sevgili danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Debi KONUKCU ÖNAL'a; aynı şekilde hem kendime örnek aldığım bir akademisyen hem de en zorlandığım zamanlarda yardımını benden asla esirgemeyen ve tezime katkılarından dolayı minnettar olduğum kıymetli hocam Prof. Dr. A. Tarkan ÇAVUŐOĐLU'na; hayatımdaki en büyük ve en kıymetli destekçilerim, bugüne gelmemde ve bundan sonrasında da elde edeceğim her başarıda en büyük paya sahip olan canım annem, canım babam ve tüm aileme; tez savunma jürimde yer alan ve tezimin gelişimine yaptığı katkılar sebebiyle teşekkürü bir borç bildiğim değerli hocam Doç. Dr. Osman Fatih SARAÇOĞLU'na, bu süreçte en az benim kadar emek veren , bilgisiyle, desteğiyle hep yanımda olan ve bu yoldaki en önemli motivasyon kaynağım kıymetli arkadaşım Cengizhan'a; yine bu süreçte tecrübesiyle ve bilgisiyle tezime ve hayatıma çok önemli katkılarda bulunan, desteğini her an her konuda hep hissettiğim sevgili Mesut SEZEN'e; tüm arkadaşlarıma ve ismini sayamadığım saygıdeğer tüm hocalarıma katkılarından dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Yasemin Ege AŞKIN

ÖZET

AŞKIN, Yasemin Ege. Mükelleflerin Vergiye Bakışının Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Vergiler konusunda mükelleflerin ne düşündükleri, vergi konusunda isteklilikleri ve bu konuya tepkileri geçmişten günümüze sık sık merak ve inceleme konusu olmuştur. Mükelleflerin vergiye karşı tutumlarının incelenmesi ve toplumda yaşayan her bir bireyin tek tek fikirlerinin bilinmesi imkansız olduğu için yapılan çalışmalarda genellemelere başvurulmuştur. Buna ek olarak verginin mali bir konu olması sebebiyle sadece hukuki, ekonomik ve siyasi açıdan değerlendirilmesi yeterli olmamakta; aynı zamanda birey davranışları üzerindeki etkisiyle psikolojik ve sosyal yönleriyle de değerlendirilmesi gerekmektedir. Vergileme olayındaki taraflardan biri olmasından dolayı vergiye karşı gösterdikleri tutum ve davranışlar bireylerin vergi ahlakının anlaşılmasına yardımcı olmakta ve dolayısıyla vergi politikalarının etkinliği açısından da büyük önem arz etmektedir. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlayabilmek için bireylerin vergiye karşı tepkilerinden yani en geniş kavramıyla vergi psikolojisinden faydalanmak, etkin bir vergi idaresi oluşturmanın en temel yoludur. Bu tezin amacı; verginin göz ardı edilen psikolojik yönünü açıklamaya çalışmak, mükelleflerin vergiye bakış açılarını incelemek, bireylerin vergi ahlak düzeyleri ve vergi adalet algılarını inceleyerek yorumlamaya çalışmak ve sonuçta vergiye gönüllü uyumu sağlamak için neler yapılabileceğini araştırmaktır. Mükelleflerin vergi algıları ve vergi ahlak düzeyi ile vergi adalet algılarını ölçmek amacıyla yapılan anket uygulamasının sonuçları analiz edilip açıklanmaya çalışılacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: Vergi Ahlakı, Vergi Uyumu, Vergi Adalet Algısı, Vergi Psikolojisi

ABSTRACT

AŞKIN, Yasemin Ege. Evaluation of Taxpayers' View of Tax and an Application Example, Master's Thesis, Ankara, 2019.

Taxpayers' opinion on taxes, their willingness on taxation and their reactions to this issue has been the subject of curiosity and examination from past to present. Because of the fact that the taxpayers' attitudes towards tax and the individual ideas of each living in the society are impossible to know, generalizations have been applied in such studies. In addition to this, it is not sufficient to evaluate only legally, economically and politically because the tax is a financial issue; at the same time, it should be evaluated with psychological and social aspects due to the effects on individual behaviors. Since one of the sides in the taxation process is taxpayers, their attitudes and behaviors towards taxation help to understand the tax morality of individuals and therefore they are of great importance for the effectiveness of tax policies. The most basic way to create an effective tax administration is to benefit from tax psychology with the broadest concept of the individuals' response to tax to ensure the voluntary compliance of taxpayers. The aim of this thesis is; to try to explain the psychological aspect of tax ignored, to examine the taxpayers' point of view of tax, to examine and evaluate the tax morality levels and tax perceptions of individuals and to investigate what can be done in order to ensure voluntary compliance. The results of the survey will be analyzed and explained to measure the tax perceptions of the taxpayers and the tax morality level and tax justice perceptions.

KEYWORDS: Tax Morale, Tax Compliance, Tax Justice Perception, Tax Psychology

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii

GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: VERGİ PSİKOLOJİSİ, VERGİ ALGISI, VERGİ UYUMU VE LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALAR	4
1.1. VERGİ PSİKOLOJİSİ, VERGİ ALGISI VE VERGİ UYUMU	4
1.1.1. Vergi Psikolojisi, Vergi Ahlakı ve Vergi Bilinci.....	4
1.1.2. Vergi Algısı ve Etkileyen Faktörler.....	6
1.1.2.1.Vergi Yüğü (Objektif Vergi Yüğü).....	7
1.1.2.2.Vergi Tazyiki (Subjektif Vergi Yüğü).....	9
1.1.3.Vergi Uyumu ve Etkileyen Faktörler.....	10
1.1.3.1.Demografik Faktörler.....	15
1.1.3.2.Ekonomik Faktörler.....	18
1.1.3.3.Sosyo-Psikolojik Faktörler.....	20
1.2. LİTERATÜRDE MÜKELLEFLERİN VERGİ ALGISINA VE TUTUMUNA YÖNELİK ÇALIŞMALAR	23

2. BÖLÜM: MÜKELLEFLERİN VERGİYE BAKIŞI: ANKARA İLİ ÖRNEKLEMİNDE BİR ARAŞTIRMA.....2:	
2.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	28
2.2.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI.....	28
2.3. ARAŞTIRMA SORULARI.....	29
2.4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	30
2.5.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ÖLÇÜM ARAÇLARI.....	32
2.5.1. Ölçeklerin Geçerliliği.....	33
2.5.2. Vergi Ahlak Düzeyi Ölçeği.....	34
2.5.2.1.Vergi Ahlâk Düzeyi (VAD) Ölçeğinin Cronbach’s Alfa İç Tutarlılık Anlamında Güvenirlik Katsayısı	36
2.5.3. Vergi Adalet Algısı Ölçeği.....	36
2.5.3.1.Vergi Adalet Algısı (VAA) Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	37
2.5.3.2.Vergi Adalet Algısı (VAA) Ölçeğinin Cronbach’s Alfa İç Tutarlılık Anlamında Güvenirlik Katsayısı	40
2.6. VERİLERİN TOPLANMASI VE KULLANILAN İSTATİSTİKSEL YÖNTEMLER.....	41
3. BÖLÜM: ANKARA İLİ ÖRNEKLEMİNDEN ELDE EDİLEN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....44	
3.1. ARAŞTIRMADAN ELDE EDİLEN BULGULAR.....	42
3.1.1. Cinsiyet Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular.....	42
3.1.2. Yaş Grupları Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular.....	44
3.1.3. Medeni Durum Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular.....	48

3.1.4. Aylık Gelir Durumu Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular.....	50
3.1.5. Çalışma(Mükellefiyet) Süresi Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular.....	53
3.1.6. Gelir Elde Etme Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular.....	56
3.1.7. Eğitim Durumu Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular.....	58
SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER.....	7;
KAYNAKÇA.....	63
EK-1 ANKET ÇALIŞMASI.....	75
EK-2 ORJİNALLİK RAPORU.....	79
EK-3 ETİK KURUL İZİNİ.....	80

KISALTMALAR DİZİNİ

KDV: Katma Değer Vergisi

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AFA: Açımlayıcı Faktör Analizi

KMO: Kaiser-Meyer- Olkin Testi

VAA: Vergi Adalet Algısı

VAD: Vergi Ahlak Düzeyi

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Örneklemin Demografik Verilere Göre Dağılımı.....	31
Tablo 2 : KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları.....	35
Tablo 3: Vergi Ahlak Düzeyi Açıklanan Faktör Yük Değerleri.....	35
Tablo 4: Vergi Adaleti Algısı Ölçeğinin KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları.....	37
Tablo 5: Vergi Adaleti Algısı Ölçeğinin Açıklanan Varyanslarının Boyutlara Göre Değerleri.....	38
Tablo 6: Vergi Adalet Algısı Ölçeğinin Faktör Analizi Sonucu Faktör Yük Değerlerinin Dağılımı ve Değerleri.....	39
Tablo 7: Vergi Adalet Algısı Ölçeğinin İç Tutarlılık Analizi.....	40
Tablo 8: Cinsiyet Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutumların Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren t-testi Sonuçları.....	43
Tablo 9: Yaş Grupları Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutumların Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren ANOVA Sonuçları.....	45
Tablo 10: Medeni Durum Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutumların Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren t-testi Sonuçları.....	48
Tablo 11: Gelir Durumu Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutumların Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren ANOVA Sonuçları.....	50
Tablo 12: Çalışma Süresi Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutumların Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren ANOVA Sonuçları.....	53

Tablo 13: Gelir Elde Etme Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutumların Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren Sonuçlar.....	57
Tablo 14: Eğitim Durumu Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutumların Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren ANOVA Sonuçları.....	58

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 :Araştırma Modeli.....	29
---------------------------------------	----

GİRİŞ

Vergi, kavramsal olarak devletlerin kurulduğu tarihsel dönemlerden beri farklı isimlerle de olsa her dönem insanoğlu açısından devlet ya da topluluklarına karşı aidiyetin maddi bir sembolü olmuştur. Vergilerin bu denli derin köklerinin insanlık tarihinde yer alıyor olması dönemsellik ve makroekonomik göstergeler nezdinde de farklı politikaların hayata geçmesine neden olmaktadır. Devletlerin en büyük finansman aracı olarak görülen vergi kavramına ait birçok tanımlamaya tarih boyunca rastlamak mümkündür. Bu tanımlamaların ortak özelliği; devletin gelir olarak öngördüğü alanların oldukça geniş olduğunu bize göstermeleridir.

Martin Crow'a göre vergi, kamusal olarak ortak faydaların finansmanı olarak ya da devletin ekonomiye müdahalesi için zorunlu bir katkıda bulunulması olarak değerlendirmiştir (Mutlu, 2009: 7). Fransız Lucien Mehl ise vergiyi; devletin tüm fonksiyonel yapısındaki kuruluşların kamu yüklerini karşılamak amacıyla, gerçek ya da tüzel kişilerin ödeme güçleri nispetinde, zorlayıcı yaptırımlarıyla kesin tutarlı ve karşılıksız aldıkları para olarak tanımlamıştır (Turhan, 1996: 20). Bu iki tanım ışığında vergiyi devletin egemenlik hakkından doğan, zorlayıcı, herhangi bir hizmete ait bedel olmayan, nakden tahsil edilen, kamu harcamalarının finansmanı için gerekli olan, kanun ve kurallar çerçevesinde alınan para olarak tanımlamak mümkündür. Vergi kavramının öznesi mükelleftir. Vergi mükelleflerini üzerine vergi borcu düşen gerçek ve tüzel kişilerdir şeklinde tanımlayabiliriz (Akdoğan, 2009).

Vergiye yüklenen misyon tarih içerisinde değişiklikler yaşamıştır. Özellikle 1929 Büyük Bunalım (Great Depression); verginin mali politikaların finansman aracı niteliğinin öneminin anlaşılmasında ve ekonomik anlamının yanı sıra sosyal anlamına da dikkat çekilmesi yönünde etkili olmuştur. Vergi finansman aracı olmaktan çok, büyüme ve kalkınma aracı niteliğine de bürünmüştür (Özkara, 1992).

Verginin; kamusal hizmetlerin yerine getirilmesi için gelir olarak düşünüldüğünde, bunun “mali amaç” olarak nitelendirilmesi mümkündür. Mali amacın yerine getirilmesindeki en büyük kaynak olan verginin, nasıl ve ne şekilde toplanacağı devletlerin vergi politikalarını oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle verginin özendirici ve tabana yayılan nitelikte olması vergi politikasının başarısında en önemli

özellikler olarak düşünülebilir. İbn-i Haldun'un Mukaddimesinde; verginin birçok kalemede cüzi miktarlarda olmasının bireyleri vergiden kaçınma yerine, vergi ödemeye teşvik edeceği sonucu doğuracağı; devletin ise daha az oranla daha çok miktarda vergi toplayacağı anlamına geleceğini ifade etmektedir (Uludağ, 2007).

Vergi kavramının gelir adaleti üzerindeki misyonu verginin "sosyal amaç" niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Devletler, mükelleflerin üzerine oransal olarak dağıttığı vergi yükü ile gelir adaleti arasındaki uçurumların oluşması riskini böylelikle minimize edebilir. Özellikle gelir vergisi bu kapsamda en büyük örneklerdendir (Kırbaş, 1991). Devletlerin sosyal görevleri arasında gelir adaletini ve sosyal adaleti sağlamak sayılabilir. Vergilemenin artan orana tabi olarak alınması bu amacın gerçekleşmesinde başrol niteliğindedir. Vergilerin dilimlere göre oranlanması, lüks tüketim olarak anılan bazı ürün ve hizmetlerin daha yüksek vergilere tabi olması, bazı mükelleflerin (yaşlı, engelli vb.) birtakım vergilerden muaf tutulması devletin sosyal devlet görevinin verginin sosyal fonksiyonuna yansımış halidir. Ancak vergi konusunda yapılan sosyal nitelikli düzenlemeler devletler üzerine de vergi kaçakçılığı, verginin suistimali konusunda ek tedbirler ve denetimler alması yönünde çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır (Pehlivan, 2003). Bu tedbirler vergi adaletini incitmeyecek nitelikte olarak diğer mükellefler açısından olumsuz bir tutum sergilenmesinin önüne geçecek yönde olma zorunluluğu taşımaktadır (Önder, 1994).

Zamanla vergilerin sadece mali fonksiyonlarının, vergiyi tanımlamak için yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle dünyada yaşanan ekonomik resesyonlar, devletlerin mali sistemlerini etkinliğe zorlamıştır. 1929 Büyük Bunalım örneğinde olduğu gibi sadece bir ülkenin resesyonu olmayıp dalga dalga yayılan ekonomik sistemler için kriz anlamına gelmektedir. Bu durumdan çıkmak için uluslar farklı bir takım düzenlemelere ihtiyaç duymuştur. Ülkelerin ekonomi yönetimleri günün ihtiyaçlarına bağlı olarak farklı politikalara yönelik adımlar atmaktadır. Bu duruma yönelik mükelleflerin tutumlarında farklılıklar görülebilmektedir. Bu tepkisel tutumların vergiden kaçınma, vergisiz alanlara yönelme, verginin mahsuplaştırılması şekliyle görülmesi mümkün olduğu gibi vergi mükellefiyetinin tam zamanlı olarak yerine getirilmesi olarak da karşımıza çıkması mümkün olmaktadır.

Verginin doğuşundan beri var olan, değişmez ve en temel gerekçesi haline gelen mali fonksiyon, devlet harcamaları ve kamusal hizmetleri finanse edici özelliğidir. Bu noktada verginin tarh ve tahsiline ilişkin masrafların mümkün olduğu kadar kısıtlı olması gerekir. Verginin rekabetçi piyasa koşulları ve mükellefler açısından tarafsız ve eşit miktarlarda gerçekleşmesidir (Çoban, 2008).

Vergi kavramı düşünülenin aksine bir unsurunun insan olması nedeniyle sosyal bir konudur. Bu sosyal kavramın insan tutumlarından ayrılması pek olası değildir. Bu yönüyle birçok disiplinin konusu olmakla beraber birçok farklı disiplinlerin araştırmacılarının da ilgisi çekmiştir. Tarih, iktisat, maliye bu disiplinlerin önde gelenleridir.

Verginin psikolojik sonuçlarına yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Politika belirleyiciler bu noktadan hareketle toplumsal ihtiyaç bağlamında verginin tahakkukuna yönelik alternatif yollar, yapılandırma çözümleri sağlama yoluna gidebilmektedir. Vergiyi toplamak devletler açısından bir sorumluluktur. Vergi yüklerindeki artış tahakkuk eden verginin tahsilatı için zorlayıcı stratejileri içerisinde barındırmaktadır. Verginin hukuki yapısı zorlayıcı stratejiler açısından yol gösterici niteliktedir. Zaman içerisindeki teknolojik değişimler, bu stratejilerdeki izlenecek yolları ulusal verileme yoluyla devlet kurumu açısından kolaylaştırmaktadır. Devlet lehine gerçekleşen bu kolaylaştırma durumunda bile verginin mükellefler üzerinde farklı tutumlar oluşturması mümkün olmaktadır.

Tam bu noktada vergi mükellefiyetinin bireyler üzerindeki tutum değişikliklerine yönelik araştırma ihtiyacı oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde mükelleflerin vergi algılarına ilişkin kavramların detaylı analizleri ve literatür taraması ile bireylerin tutumlarına yönelik teorik alt yapı ortaya konacaktır. İkinci bölümde ise araştırmanın örneklem ve sınırlılıkları ile vergi mükelleflerinin tutumlarına yönelik yapılan alan araştırması ile ilgili bilgiler aktarılacaktır. Araştırmadan elde edilen bulgular üçüncü ve son bölümde irdelenerek öneriler sunulacak ve çalışma tamamlanacaktır.

1.BÖLÜM

VERGİ PSİKOLOJİSİ, VERGİ ALGISI , VERGİ UYUMU VE LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALAR

1.1.VERGİ PSİKOLOJİSİ, VERGİ ALGISI VE VERGİ UYUMU

Vergi algısı veya algılaması kavramı için “bireylerin iç ve dış uyarıcıların etkisiyle (aldığı duyularla) vergiye ilişkin zihninde oluşturduğu yargı veya vergi olgusu hakkında bireyin zihninde şekillenen anlam veya oluşan fikir” şeklinde tanımlama yapılabilir (Sağlam, 2013: 319). Bundan dolayı mükelleflerin vergi konusunda nasıl tutum sergileyecekleri başka bir deyişle; vergiye uyum veya uyumsuzluklarını belirleyen esas kavram vergi psikolojisidir.

1.1.1. Vergi Psikolojisi, Vergi Ahlakı ve Vergi Bilinci

Verginin tanımından da anlaşılacağı gibi zorunlu olma niteliği mükelleflerin (bireylerin) tutumları üzerinde mali psikolojinde ilgi alanına girdiği şekliyle etkiler oluşturmaktadır. Ancak bu noktadaki tutumların şekillenmesinde vergi yükü kavramının algısal olarak her mükellefçe aynı şiddette anlaşılmasından ötürü farklılaşma mevcuttur (Çataloluk, 2007). Üstelik bu algı özellikle doğrudan vergilerde daha çok hissedilen ya da tutum değiştiren durumu ifade etmektedir. Vergi yükü kavramıyla ilgili esas sorun vergi yükünün yüksekliğinde değil bu yükün dağılımındadır. Öte yandan; toplumsal vergi bilinci, vergi adaleti, vergi kanunlarının da toplumsal vergiye dönük algılarda etkisi bulunmaktadır.

Hayatın doğal koşulları altında bireylerin, aynı olaya kişisel yapıları gereği ya da psikolojik etkenlerle farklı tutumlar sergiledikleri gözlemlenmektedir. Vergi konusunda da bireyler devletlerden; toplanan vergilerin topluma dönük maksimum tasarruf ve etkinlik içerisinde kullanılmasını beklemektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak vergileme konusunda bireylerin tutumlarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Örneğin; vergiye itaat şeklinde gününde ödeyen mükellef, vergi sadakati içerisinde olmayan başka mükelleflerin zaman içerisindeki uygulamaları (teşvik, yapılandırma gibi) daha fazla ekonomik kazanç elde ettiğine şahit olursa bir sonraki vergi döneminde

vergi ödememeye daha yatkın bir tutum sergileyebilir. Ya da vergi kaçırdığı halde ceza almayan mükellef, vergi kaçırmayan mükelleflere kötü yönde örnek teşkil edebilir.

Vergi sisteminde yapılan değişiklikler toplumun sosyo-ekonomik görüntüsünü değiştirebilir. Verginin nitelik açısından kabul edilebilir bir seviyede kalması gerekmektedir. Toplumda yaşayan bireylerin kamusal anlamdaki (yaşama ve mülkiyet hakkının korunması) ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla toplanan vergilerin; keyfi olarak amacına uygun olarak kullanılmaması, bireyleri siyasi otoriteyi sorgulamaya iter. İlerleyen zaman içerisinde de siyasi otoriteyi önemsememeye varan boyutta sonuçlar ortaya koyabilir. Bu adaletsiz olduğu düşünülen yapı zaman içerisinde bireylerin kriminalize olmasına ve adaleti başka yerlerde aramasına sebep olur (Yereli ve Ata, 2011). Örnek olarak; düzenli olarak aslına uygun verilen beyannamelerin yerine vergi kaçırma olanağı sağlayan eksik ya da yanlış beyannamelerle aslında hukuki olarak doğru olan ancak gerçek matrahından farklı bir vergi tahakkuku sonucunun çıkmasını verebiliriz.

Verginin zorunlu niteliği, mükellefler üzerinde mali gücünde daralma hissi oluşturacağından vergi psikolojisi kavramı içerisinde incelenmelidir. Dolayısıyla vergi psikolojisi vergi kavramının nasıl algılandığıyla doğrudan ilgilidir.

Devletlerin elde ettiği vergi performansı, zaman içerisinde azalma gösteriyorsa vergilemenin psikolojik olarak sınır noktaya geldiği sonucuna varılabilir. Vergilerin konmasından önce ne gibi toplumsal sonuçlar içerebileceği alan araştırmalarıyla ön görülebilir hale getirilmelidir. Vergiye yönelik tutumların gerçekleşmesindeki en öncelikli etkenler, vergi zihniyeti ve vergi ahlakı gelmektedir. (Tuay ve Güvenç, 2007)

Zihniyet kavramı, inançlar ve bireye yönelik iç kabullerle değişiklik gösteren bir kavramdır (Ülgener, 2009). Vergi zihniyeti kavramı, vergilemeye yönelik davranışlar bütünüdür. Din, kültür, bireyin vergiye bakışı, bireyin devlete bakışı ile ilişkilidir (Mutlu, 2009).

Vergi bilinci ise, sadece vergi ödemenin farkındalığından çok, vergilerin harcandığı alanların da denetlenmesini içine almaktadır (Ömürbek, 2007:104). Öte yandan vergi bilincine sahip mükellefler vergi ödevlerini yerine getirdikleri gibi, diğer mükellefler üzerine de baskı unsuru oluşturabilmektedir (Tosuner ve Demir, 2008).

Vergiye dair bilincin oluşmasında bireylerin sadakat algılarının da rolü yüksektir. Sadakat aynı dönem farklı coğrafyalarda yaşamış Amerikalı filozof Josiah Royce ve Fransız Gabriel Marcel tarafından şekillendirilmiştir. Sadakat en genel tanımıyla samimi ve sağlam dostluk, içten bağlılık, his ve duygulanımda sağlamlık, ihanet etmeme, hakikate uygunluk anlamlarına gelmektedir (Solak, 2017). Bu alanda fikir öne süren iki filozofunda geliştirdikleri sadakat sisteminde bireyin bağlandığı şey ne olsun, önemli olan bu bağlanmanın istekli ve bilinçli bir gerçekleştirilmesi ve gerçekleştirildikten sonra bireyde tatmin duygusu oluşturmasıdır. Birey her zaman sürekli bağlanılacak ve sadakate degecek davaya bağlanamayabilir. Burada da sürekli davayı oluşturan nesnelere gözden geçirmelidir (Solak, 2017). Bireylerin devletlerine karşı sadakat sahibi olmaları, yaşam ve mülkiyet güvenliği başta olmak üzere birçok kamusal hizmetin sunulması yönüyle tutum geliştirmelerine neden olabilmektedir. Bu tutumlar verginin bir zorunluluk olmanın ötesinde ödev yönünü daha çok ön plana çıkaracaktır (Solak, 2017).

1.1.2. Vergi Algısı ve Etkileyen Faktörler

Psikoloji disiplninde algı, çevre uyarıcılarının duyu organları ile beyne iletilmesi sonucunda anlam kazanması olarak yorumlanır. Tutum kavramı ise; bireyin çevresinde oluşan bir nesne ya da olaya karşı, kişisel birikim ve tecrübelerine, duygularına dayanarak verdiği zihinsel bir tepkidir (İnceoğlu, 2010). Tutum davranışa neden olan eğilimin kaynağıdır. Şöyle ki, tutumlar davranışların aynası niteliğine sahip olduğundan bir konuya, olaya yönelik tutumun değişmesi, davranışın değişmesi ile sonuçlanır. Davranış ise, bir canlının iç ve dış etkilerle oluşturduğu hareketlenmedir. Davranış bir etki-tepki durumudur. Tutum dışarıdan gözlenemezken, davranış gözlemlenebilmektedir. Diğer bir ifade ile davranışlar, tutumların vücut bulduğu durumdur (Tunca, 2001).

Bireylerin karşılaştıkları olaylara dönük tutumların farklılık göstermesi, ahlaki ve karakteristik özellikleri ile ilgilidir. Diğer yandan bireylerin tutumları toplumsal ya da daha küçük kitlelerin etkisi ile değişebilmektedir. Dolayısıyla vergi bilinci taşıyan bireylerin; vergi bilinci zayıf bireyler üzerinde etkisi tutumsal farklılıklar oluşturması güçlü bir ihtimaldir (Buyrukoğlu ve Erasa, 2012). Ancak bu davranış farklarının

oluşabilmesinde, verginin harcanma kalemlerinin şeffaf olması ve devlet bütçelerinin yanı sıra toplumun rahatlıkla ulaşabileceği açık kaynaklar yoluyla olması etkilidir.

Mükelleflerin vergiye ilişkin davranışlarını belirleyen faktörlere baktığımızda vergi ahlakı, vergi bilinci ve vergi kültürü gibi kavramların büyük önem arz ettiğini görebiliriz. Ancak mükelleflerin vergiye uyum gösterip göstermemeleri temelinde vergiyi nasıl algıladıklarıyla diğer bir ifadeyle; hissettikleri vergi yüküyle ilgilidir. Bu sebeple vergi yükü kavramı detaylı şekilde açıklanacaktır.

1.1.2.1.Vergi Yükü (Objektif Vergi Yükü)

Verginin karşılıksız oluşu ve bir hizmete ya da mala yönelik olmaması mükellefler açısından yük olarak değerlendirilmektedir. Bu durumu mükelleflerin maliyet hesaplama kalemleri içerisinde başlıca unsur olarak değerlendirmesinden de anlamak mümkündür. Özel kesimin gelirleri üzerinden alınarak kamu kesiminin ihtiyaçlarının finansman kaynağı olan vergiler; özel kesim üzerinde yük olarak algılanmaktadır. Özel sektörün faaliyeti gereği katlandığı vergiler (KDV, kurumlar vergisi, stopaj vb.) maliyet hesabına dahil edilmektedir. Bu nedenle nihai tüketici aldığı mal ve ya hizmet için hem işletmenin katlandığı vergi yükünden payını almakta hem de kendi gelir konusundan kaynaklı vergi yüküne katlanmaktadır. Tanımsal olarak vergi yükü, ekonomik zaman içerisinde belirli bir zamanda ödenen vergiler ile elde edilen gelir arasındaki oransal ilişkilere dir. Başka bir deyişle, bir ekonomide belirli bir zaman dilimi içerisinde toplanan vergi gelirlerinin aynı zaman dilimindeki milli gelire olan oranıdır. Bu oran vergi rasyosu olarak da anılmaktadır. Belirli bir dönemde devlete veya kamu tüzel kişilerine yapılan ödemelerle, mükelleflerin aynı ekonomik zaman dilimi arasında elde ettikleri gelir arasındaki oransal ilişki olarak genişletmek mümkündür. Vergi yükü; ödeme gücü ile ters, ödenen vergi ile doğru orantılı olarak karşımıza çıkmaktadır (Arslan, 1992). Vergi yükünün mükelleflerce fark edilmesinde dolaylı ve dolaysız vergiler arasında farklılık vardır. Mükellef açısından kendisinden alınan dolaylı vergiler (mali sistem içerisine entegre olmuş ve gözden kaçırılan vergileme), doğrudan vergilere göre daha çok yük oluşturmaktadır. Devlet için yürütme erkini elinde tutan hükümetler, inşa ettikleri vergi politikalarında dolaylı vergileri daha çok tercih etmektedir (Yenigün, 2012). Bireylerin dolaylı vergileri içerisinde barındıran ürün veya hizmetin toplam fiyatı olarak düşündüklerinden farkındalık algısı oldukça düşüktür. Öte yandan doğrudan

vergileme bireylerin direkt olarak gelirlerinin vergi kadar belirlenen kısmının nakit olarak ödenmesi gerektiğinden bireylerin farkındalığının oluşmasında belirleyicidir.

Makro açıdan vergi yükü kavramı; merkezi ve yerel yönetimlerin elde ettikleri resim, harç, fon gibi gelirler de dahil olmak üzere; belirli bir ekonomik zaman içerisinde elde edilen gelirlerin toplamının, aynı ekonomik zaman dilimi içerisindeki, gayri safi yurtiçi hasılaya oranlanmasıyla ortaya çıkan değerdir (Günay, 2007).

Vergi yükü, birçok değişkene göre farklı isimlerde anılmaktadır. Örneğin; bir sektörün toplam elde edilen gelirine yüklendiği toplam verginin oranlanması sektörel vergi yükü olarak anılırken; kişi başına düşen vergi gelirlerinin hesaplanmasında kişisel vergi yükü kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle öne çıkan vergi yükü türleri şunlardır:

- Toplumsal vergi yükü
- Toplam vergi yükü
- Bölgesel vergi yükü
- Gelir gruplarına göre vergi yükü
- Sektörel vergi yükü
- Kişisel vergi yükü
- Net vergi yükü
- Gerçek vergi yükü

Vergi rasyosundaki yüksek görünüm o ülke için makroekonomik düzeyde başarı seviyesini gösterir. Gelişmiş ülkelerde vergi yükü; gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Gelişmiş ülkelerin vergi artışının nedeni yaşanan refah seviyesinin finansmanı iken; gelişmekte olan ülkelerde ise kamusal açıkların artıyor olması, vergi yükünün de artmasına yol açmaktadır. (Şaan, 2008)

Türkiye genel vergi yükü açısından AB ülkelerinin gerisinde yer almaktadır. Toplam vergi gelirlerimiz içinde dolaysız vergi gelirlerimizin %30 dolaylarında olmasının bu hususta büyük etkisi vardır (Kızılot, 2005). Ancak vergi yükü karşılaştırması yaparken kişi başına düşen milli gelir ve bütçe açıkları göz önüne alındığında aslında düşük görünen vergi yükünün Türkiye’de yaşayan bireyler açısından pek olumlu sonuçları olmadığını görebiliriz. Bu çalışmada olduğu gibi bizi ilgilendiren esas kısım bireysel

vergi yüküdür Bu açıdan baktığımızda dürüst ve kayıt altında olan mükelleflerin vergi yükleri ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki yüksek payı sebebiyle düşük geliri bireyler üzerinde oluşan vergi yüklerinin adil olmadığını görmek mümkündür. Vergiye gönüllü uyumun sağlanması ve vergi ahlakının yüksek olabilmesi için vergi yükünün adil biçimde dağıtılması gereklidir. Bu hususta en önemli nokta ise ekonomik yönden farklı durumlarda olan mükelleflerin hissedilen vergi yüklerinin de farklı olmasıdır. Vergi psikolojisi kavramı da tam bu noktada mükelleflerin algılarını ve davranışlarını inceleyerek yeni öneriler sunma konusunda bize yardımcı olan kavramdır.

1.1.2.2. Vergi Tazyiki (Subjektif Vergi Yüğü)

Vergiye yönelik tutumların belirlenmesinde vergi tazyiki önemli bir kavramdır. Mükelleflerce verginin ödenmesi, kendi gelirlerinde azalma olduğundan kendi tutumları içerisinde bir fedakârlık nedeni olarak görülmektedir. Mükellefler gelir azaltıcı etkisi nedeniyle vergi konusunda üzerlerinde baskı hissi duyabilirler. Vergi sisteminin yapısının etkisine ek olarak milli anlayış ve duygular ile ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısı da bu baskı hissinde önem taşımaktadır. Bu nedenle subjektif vergi yükü her toplum açısından farklı değerlendirilmelidir (Eker, 1996: 152-153). Mükelleflerin vergiye dönük tutumları vergiyi ödeme gücü, vergiyi ödememe, vergiden kaçınma gibi unsurlarla şekillenmektedir (Aktan, 2002). Bu tutumlar kalıp şeklini almış ve verginin adil olarak kamu tarafından toplanmadığı, kamunun vergileri rasyonel bir performans ile harcamadığı gibi düşüncelerin oluşmasına yol açabilmektedir.

Subjektif vergi yükü veya vergi tazyiki, bireyin ödediği vergi nedeniyle ekonomik gücünde ortaya çıkan azalmadan dolayı hissettiği baskı olarak açıklanabilir. Vergi ödediği için mükellefin geliri azalmakta ve bireyin hissettiği subjektif vergi yükü sebebiyle vergiyi negatif bir unsur gibi algılamasına yol açmaktadır. Mükellefin vergi psikolojisini olumsuz etkileyen bu süreç kuşkusuz vergi ahlakını da etkileyecektir. Ödeme gücüne uygun şekilde vergilendirilen bireyler vergilerini ödedikleri zaman bilinçli bir vatandaş olarak sorumluluklarını yerine getirmekten dolayı iyi hissedecek ve vergi ahlakı artış gösterecektir. Tam tersi durumda birey vergiye uyum sağlamakta zorlanacak ve üzerinde subjektif vergi yükünün oluşturduğu baskıyı hissedecektir. Bu baskı hissi de zamanla vergi ahlakında bir azalış ortaya çıkaracaktır. Bu sebeple vergi ahlakı ve subjektif vergi yükü arasında ters orantı olduğunu ifade etmek yanlış olmaz.

Mükelleflerin vergi ahlakı arttıkça vergi tazyiki azalmakta, vergi tazyiki artış gösterdiğinde vergi ahlakında azalma olmaktadır.

1.1.3. Vergi Uyumunu ve Etkileyen Faktörler

Kamusal ihtiyaçların finansal kaynağı olan vergi; devletlerin varoluşları kadar eski bir kavramdır. Bu kavram zaman içerisinde farklı isimlerle nitelendirilmelerine rağmen kısaca vergi olarak isimlendirilmiştir. Kamu kesimi tarafından mal ve hizmet sunumları için finansman aracı olarak belirlenen vergi rejiminde belirlenen kalemlerde ve oranlarda vatandaşlardan doğrudan veya dolaylı şekilde alınmaktadır. Vergi zaman içerisinde bir vatandaşlık görevi olarak anılsa da özünde kamu kesiminden alınan mal ve hizmetlerin bir karşılığı olarak farklı şekillerde tahsile konu olmaktadır. Bu noktada dışlanamazlık ve rakip olmama niteliklerine sahip toplumsal ihtiyaçların giderek artmasıyla devletler vergiyi (resim, harç vb.) yollarla çeşitli şekillerde gelir elde edilmesi olarak da karşımıza çıkarmaktadır. Modern kamu maliyesi içerisinde vergiler en önemli kamu geliridir (Kirchler ve Alm, 2012).

Zaman içerisinde tanımsal farklılıklar olmasına rağmen; siyasi ideolojiler açısından ağırlıklı kabul gördüğü gibi vergi günden güne önemi artan bir gelir aracı olmuştur. 1215 Magna Carta kralın vergi kararlarının sınırlandırıldığı ilk hukuki anayasal metin olarak anılmaktadır. Ancak bu sürecin sonunda “temsilsiz vergi olmaz” düşüncesinin öne çıkması vergilerin kanuniliğini öne çıkarmıştır (Öncel ve diğerleri, 2013: 3).

İktisat disiplini yönüyle Adam Smith tarafından atılan temellerle vergilemeye ilişkin temeller oluşmuştur. 1776 yılında yayımlanan Ulusların Zenginliği eserinde Smith, vergilemenin temellerini; adalet, kesinlik, iktisadilik, belirlilik olarak dört temel ilke üzerine inşa etmiştir (Wagner, 2007: 140). Zamanın ihtiyaçları doğrultusunda dört temel ilkeye açıklık, uygunluk, tarafsızlık gibi ilkeler de eklenmiştir (Eğilmez, 2016: 53). Bu ilkeler arasında öne çıkan adalet ilkesidir. Adalet ilkesi kişisel yargılara göre değişiklik gösteren soyut ve subjektif bir olgudur. Vergi konusundaki adalet algısı da coğrafya, kültür ve zamana göre değişiklik gösteren göreceli bir kavramdır. Vergi adaleti anıldığı gibi tüm coğrafyalarda ve tüm bireyler üzerinde genelgeçer bir sonuca işaret etmemektedir. İktisat disiplininde vergi adaleti, dağıtıcı adaleti ile birlikte anılmaktadır. Bu kavram içerisinde toplumda para ve toplumsal karşılığı olan

değerlerin, toplumun üyelerinin yeteneği ve toplumsal statülerine göre uygun şekilde dağıldığı adaleti ifade eder (Balı, 2001: 86).

Vergi adaleti algısında mükellef açısından oran, muafiyet, yapılandırma, ceza ve af gibi birçok değişken etkilidir. Mükellef bu değişkenler ile kendine göre diğer vergi mükelleflerin vergi yükleri arasında karşılaştırma yapmaktadır. Gelir azaltıcı bir uygulama olan verginin değerlendirmesinde mükellefler güçlü eleştiriler yapmakta, bu eleştiriler sonucunda vergi sisteminin adaletsiz olduğu sonucuna varmasıyla birlikte çoğunlukla vergiden kaçınma veya vergi kaçırma gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, kamu kesiminin bu durum sonunda vergi gelirleri yönüyle azalmalar gerçekleşmektedir (Spicer ve Becker, 1980). Vergi sisteminin adaletsizlik içerdiği konusunda kanaat sahibi olan mükellefler vergi matrahlarında bir takım erozyonlarla görünüş yönüyle legal, ancak gerçeklikten uzak bir illegal tutum içerisine girebilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2016: 181-183).

Vergi sistemini, vergi adaleti yönüyle değerlendirirken iki nitelik öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki olan vergi kültürü, herhangi bir fazladan şarta gerek kalmadan mükelleflerin zamanında ve eksiksiz şekilde vergilerini ödemelerini içermektedir. İkincisi ise, vergi ahlakıdır. Vergi ahlakı mükelleflerin vergilerini ödeme konusunda gösterdikleri istekliliktir. Bu iki davranış doğrultusunda ortaya çıkan vergiye yönelik tutumlar vergi uyumu olarak isimlendirilmektedir (James ve Alley, 2002: 32). Vergi oranlarının değişmesi, cezalar, denetim, gelir gibi unsurların değişmesi vergi kültürünü etkileyerek mükellefin vergiye dönük tutumlarını değiştirmektedir (Nerré, 2008: 154).

Vergiye karşı oluşan bu tutum ve davranışlar vergi ahlakı kavramını da doğrudan belirlemektedir (Alm ve Torgler, 2006: 224). Vergi ahlakı içsel bir durumdur. Temelinde bireylerin devletlerine destek olma güdüsü yatmaktadır. İçsel bir güdüleme ile mükelleflerin kendiliğinden vergilerini ödemeleri anlamına gelmektedir (Doerrenberg ve Peichl, 2013).

Vergi uyumunun en önemli değişkeni olan vergi ahlakı kavramı mükellefle devlet arasındaki sadakati belirleyici en önemli aşamadır. Vatandaşın elde ettiği geliri devletiyle bölüşmesi manasına gelmektedir. Ancak devletin bu gelirleri yerindelik ve şeffaflıkla kullanamaması, bireylerin vergiye dönük içsel motivasyonunu

kaybetmelerine ve bir adım ötesinde de vergiye dönük negatif tutumlar içerisine girmelerine neden olabilmektedir.

Vergiye karşı negatif tutumun bir sonucu olarak oluşan vergi kaçırma davranışı, mükellef tarafından vergi adaletinin olmadığı ancak kendisi tarafından bu yolla sağlandığı sonucu çıkarılması ile de sonuçlanabilmektedir. Bu güdü ile hareket eden mükellef zaman içerisinde vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma tutumunu kendince meşrulaştırmakla birlikte bu davranışın normal olduğu tezini savunmaya başlayacaktır. Sosyal adalet, kamusal gelirlerin artırılması, sosyal refahın artırılması amacıyla toplanacak vergilerin verimliliğinin tespit edilmesi için oluşturulan vergilendirme stratejisinin temelleri olan vergi uyumunun, detaylarıyla irdelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda vergiden kaçınma ve vergi kaçırma süreçleri detaylı şekilde incelenecektir.

Mükellefler ödedikleri vergiyi minimize etmek için legal ya da illegal yollara başvurabilmektedir. Bu yolların en belirgin farkı legal ya da illegal alanda kalmalarıyla ayrılmaktadır. Vergiden kaçınma tutumu mükelleflerin, legal alanda kalarak tercih ettikleri yoldur. Herhangi bir suç konusu doğurmadığından genellikle tercih edilen vergiyi az ödeme yöntemi vergiden kaçınma tutumudur (Hindriks ve Myles, 2006: 2). Bu yolda mükellef vergiyi doğuran beyana tabi matrahlar üzerinde aşındırmalar yaparak daha az verginin tahakkuk etmesini tercih etmektedir. Buradaki kullanılan yolda kanuni boşluklar ya da aslına uygun olmayan düzenlemeler yapılmaktadır (Cowell, 1985: 166). Mükellefin bu yolu tercih etmesinde herhangi bir hukuki sorumluluk doğmayacak olması etkilidir.

Vergiden kaçınma birçok farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Mükellefler ilk olarak verginin uygulandığı mal ve hizmetlerden kaçınmayı tercih etmektedirler. Burada kamu otoritesi, negatif dışsallık doğuran alkol, sigara gibi ürünlerde yüksek vergilemeyi tercih ederek kaçınma tutumuna yatkınlığı artırabilmektedir (DeCicca ve diğerleri, 2013: 1130-1131). Bir diğeri, vergilemeye yönelik malları stoklamayı tercih etmektir. (Şen ve Sağbaş, 2016: 175). Burada kısa sürede vergi rejiminde yapılacak değişiklikler, teşvikler, ek vergilerin oluşması durumuna yönelik bir tedbir olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü yöntem ise; özellikle ABD gibi eyaletler arasındaki farklı vergi politikaları olan ülkelerdeki mükellefler, daha az vergi ödemek için farklı bölgelerde yaşamayı tercih edebilirler. Buralarda yaşama imkanı olmayan bireyler ise, daha az

vergiye tabi olunan mal ve hizmetleri o bölgelerden temin etme arayışına gidebilmektedir (Tiebout, 1956: 417). Kurumsal nitelikte vergi mükellefiyeti açısından ise, daha az verginin alındığı vergi cenneti olarak adlandırılan bölgelerde şirket faaliyeti sürdürüp (özellikle üretim merkezleri kurma, şirket merkezlerini kurma gibi), vergi matrahlarını olabileceğinin en azına indirme yolu seçilebilmektedir.

Vergiden kaçınma hukuki niteliği nedeniyle içinde herhangi bir yasadışı durum bulundurmadiğundan, hukuki açıdan vergi rejiminin uygulanmasına yönelik mevzuatta boşluk bulunmaması önemlidir. Vergi kaçınma yasal yoldan devletin gelir kaybına neden olmakta, vergiye dönük adaletsizlik konusunda oluşan algıya da hizmet etmektedir.

Mükelleflerin vergi kaçırma tutumları eski bir davranıştır. Ancak bu tutum 1970'li yıllardan sonra daha çok ön plana çıkan sosyolojik bir olgudur. Vergiden kaçınmanın aksine yasalara aykırı olarak vergi ödememek ya da daha az vergi ödemek için mükelleflerce kasıtlı olarak tercih edilen bir yoldur (Torgler, 2003). Bu yolu tercih eden mükellefler hile yoluyla bu durumu sağlamaktadır. Örnek olarak; çift defter tutulması, sahte faturalar, kayıt dışı mal satma veya hizmet sunma, defter ve kayıtlarda tahrifat, geliri olduğundan düşük göstermek, beyanname vermemek, yasal olarak indirebilecek harcamaları olduğundan fazla göstermek sayılabilir. Öte yandan vergi kaçırma konusu en çok akla gelenin aksine; sadece gelir vergisinin bir konusu değildir.

Vergi kaçırma konusu kamu maliyesindeki bozulmalara sebep olduğu için birçok politika belirleyici tarafından önem arz eden bir konudur. Vergi kaçırma önlemeye yönelik olarak kamu kurumları, kolluk gücü gibi denetleme yaparak bu durumun oluşmasını engelleyici uygulamaları gerçekleştirirler.

Mükellefler arasında vergi adaletsizliğinin temel nedeni olan vergi kaçırma, vergi erozyonuna neden olmaktadır. Burada mükellefler bilinçsiz şekilde doldurdukları gelir beyannameleleri ile bu duruma maruz kalabilmektedir. Vergi kaçırma sonucunda oluşan kayıtdışılık ekonomik sistemler açısından tehdit edici niteliktedir. Mükellef tarafından meşrulaşan bir durum haline geldiğinde, kayıtdışılık ile vergi kaçırma arasındaki nedensellik açıklanamaz hale gelmektedir. Hangisinin sebep hangisinin sonuç olduğunu belirlemek oldukça zorlaşmaktadır.

Vergi kaçırma, genellikle alınan toplanma şekline göre farklılık göstermektedir. Dolaysız vergilerde vergi kaçırma ile; dolaylı vergilere göre daha az karşılaşılmaktadır (Nadaroğlu, 1992). Dolaylı vergilerin beyan yoluyla toplanması bunda etkilidir. Her ne kadar vergi kaçırma ile vergiden kaçınma hukuki nitelikleri itibariyle farklı kavramlar olsa da birbirlerinin ikamesi durumuyla da karşılaşılmaktadır.

Vergi kaçırma ile vergi adaleti arasındaki nedensellik, vergiden kaçınmadaki vergi adaleti ile aynı nedensellik düzleminde yer almaktadır (Stiglitz, 2003: 679). Her ikisi de vergi adaleti üzerinde vergiye ait bir direnç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vergi kaçırmanın nedensellik algısında öne çıkan unsurlar; ülkede uygulanan vergi cezaları ve vergi oranlarıyla ilgilidir. Vergi kaçırmanın tespiti ve cezaların caydırıcılığı ile vergi kaçırma arasında doğrusal ilişki mevcuttur. Özellikle az gelişmiş ülkelerde oldukça sık yaşanan bu durumun, sosyolojik ve psikolojik nedenlerle incelenmesi gerekmektedir (Hindriks ve Myles, 2006: 1).

Vergi kaçırmaya yönelik davranışların cezai müeyyideleri, toplumsal baskıların varlığı gibi birçok değişken vergi kaçırmaya ekonomik ya da psikolojik olarak hangi faktör ve değişkenlerin sebep olduğunu doğru şekilde ölçmeyi oldukça zorlaştırmaktadır (Rosen ve Gayer, 2010: 371; Slemrod ve Yitzhaki, 2002). Vergi kaçırmaya yönelik ölçümler doğrudan ve dolaylı yoldan yapılmaktadır. Doğrudan ölçümlerde genellikle anketler, denetim raporları gibi mükellefle doğrudan temas edilen ölçüm şekilleri görülür (Weber ve diğerleri, 2014: 8-9). Dolaylı yoldan ölçümler ise genellikle kayıt dışılık gibi makroekonomik göstergeler üzerinden tespit edilebilmektedir (Alm, 2013).

Vergi kaçırmaya yönelik yapılan araştırmaların teorik, ampirik ve deneysel yöntemlerle tespit edildiği araştırmalar literatürde mevcuttur. Teorik modelde, suç ekonomisi yaklaşımının devamı olarak anılan Allingham ve Sandmo modeli temel teorik yöntemdir. Bu yöntemde bireyin vergi kaçırma davranışını etkileyen temel değişken ceza oranı ve denetim oranına göre elde edilmeyi beklenen faydaya oranıdır (Allingham ve Sandmo, 1972). Ampirik analizler, vergi uyumuna ait her ne kadar bulması oldukça zor olsa da birtakım ölçüler gerektirmektedir. Literatürde ampirik çalışmaların bazı temel sonuçları şu şekildedir; yüksek vergi oranları daha düşük vergi uyumuna yol açmaktadır, vergi denetimi arttıkça vergi geliri; denetimin zayıf olduğu durumlara göre

bir miktar artmaktadır. Ampirik araştırmalarda bireylerin araştırmaya yönelik tutumlarının açık bir şekilde olduğu ve verdikleri cevapların güvenilir olup olmadıkları konusunda araştırmacılar üzerinde şüpheler barındırmaktadır (Alm, 2012). Deneysel yöntemlerde kendi içerisinde belirli riskler taşımaktadır. Deneyde kullanılan bireylerin genel mükellef tutumları üzerinde homojen bir yansıtma yapmaması, deneye katılanların tutumlarını gerçeklik yerine uyarılma yoluna giderek istenilene yakın yorumlarda bulunmaları gibi varsayımlar göz önünde bulundurulması gereken durumlardır (Alm ve Jacobson, 2007). Vergi kaçırma yönelik deneysel yöntemlerle yapılan araştırmalardan öne çıkan sonuçlarda; yüksek vergi ile vergi kaçırma arasında aynı yönde doğrusal ilişkinin varlığı, yüksek denetim ile vergi kaçırma arasında ters yönlü doğrusal ilişkinin olduğu, vergi cezalarındaki oransal artışların vergi uyumuna yönelik nispi bir artışa neden olduğu, bir kamusal malın bireyler tarafından finansmanına yönelik uygulamalarda daha yüksek vergi gelirinin elde edildiği gözlemlenmiştir (Alm, 2012).

Literatürde vergi uyumu kavramına yönelik değerlendirmeler vergi psikolojisi olarak da anılmaktadır. Mükelleflerin bu tutumlarının hangi koşullarda ve ne şekilde değiştiği, değişkenlerin araştırılması toplumsal vergi rejimi oluşturulurken gündeme gelen bir konudur. Yapılan araştırmaların temelinde öne çıkan değişkenler; ekonomik, idari, demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlerdir. Bu çalışmanın uygulama bölümünde de yaygın olarak kullanılan yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma süresi, gelir düzeyi, eğitim durumu ve gelir elde etme şekli değişkenleri kullanılarak vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısı örneklem düzeyinde ölçülmüştür. Araştırmanın uygulama kısmında demografik değişkenlerin yanı sıra, sosyo-ekonomik değişkenler, sosyo-psikolojik faktörler özelinde inceleneceğinden bu bölümde vergiye dönük tutumların belirlenmesinde etkili olan tüm değişkenlere ayrıntılı olarak yer verilecektir.

1.1.3.1. Demografik Faktörler

Demografik değişkenler yaş, cinsiyet, gelir seviyesi, eğitim durumu vb. özellikleridir. Bu değişkenler doğrudan vergiye dönük tutumlarda etkilidir.

Yaş

Literatür taraması yapıldığında yaş değişkeni ile ilgili çıkan sonuçlarda; mükelleflerin yaşı ilerledikçe vergi uyumunun arttığı gözlenmektedir. Özellikle 1986 yılında ABD’de

mükelleflerin yapılan vergi reformuna yönelik tutumları incelendiğinde ise; gençlerin yaşlı bireylere göre daha fazla risk aldıkları bu risklerin negatif olarak hayata geçtiği durumlarda daha çok vergi kaçırmaya yöneldikleri gözlenmiştir (Blumenthal ve Slemrod, 1992). Oriska ve Hudson (2002) ise rassal örneklem üzerindeki araştırmalarında, yaşlı bireylerin vergi kaçırmanın cezai müeyyidelerinden daha çok endişe duymaları nedeniyle gençlere oranla daha uzak durmayı tercih ettiklerini ortaya koymuştur.

Anılan araştırmaların aksine yaş ilerledikçe vergi uyumunun artmadığına yönelik de birçok araştırma mevcuttur. Öne çıkan araştırmalardan Avusturalya’da yapılan çalışmada, yaşlı bireylerin vergi rejimlerinin sistemlerinin güncellenmesi, vergi idaresinin tutumunun gençlere oranla daha zor analiz ettiklerinden vergi kaçırmaya daha yatkın olduğu sonucu çıkmıştır (Wallschutzky, 1984). Wahlund’un (1992) bu alanda yaptığı araştırmasında ise yaş değişkeninin vergiye dönük tutumlarda dolaylı etkisinin olduğunu göstermiştir.

Vergiye dönük tutumlarda yaş değişkeniyle ilgili farklı bulgular elde edilmesi, genç bireylerin daha fazla vergi kaçırmaya yönelik tutumları olduğuna dair bulgular olsa da, vergi uyumu ve yaş arasındaki ilişki ile alakalı net bir yorum yapılmasını güçleştirmektedir.

Cinsiyet ve Medeni Durum

Cinsiyet değişkeninin iki farklı yönden irdelenmesi gerekmektedir (Zager, 1994: 77). İlk yaklaşım, bireylerin genel cinsiyet özelliklerinin biyolojik ve psikolojik ayrışma nedeniyle tutumlarının farklı olduğu, ikinci yaklaşım ise, emek talebini oluşturan kesimlerin cinsiyetçi tutum farklılığının varlığıdır (Torgler ve Valev, 2010: 554).

Türkiye’de yapılan araştırmalarda; erkeklerin, kadınlara oranla daha fazla vergiye dönük olumsuz tutum sahibi oldukları tespit edilmiştir (Saruç ve Sağbaş, 2003). Avrupa’da sekiz ülkede yapılan araştırmalarda kadınların vergiye dönük olarak daha ahlaki tutum içerisinde oldukları, erkeklere oranla daha olumlu tutum sahibi oldukları belirlenmiştir (Torgler ve Valev, 2010). Bu araştırmaların yanı sıra cinsiyetin ahlaki kararlar üzerinde etkisi olmadığı da gözlemlenmiştir (Loo, 2003; Roxas ve Stoneback,

2004; Swaidan ve diğeri, 2006). Bu araştırmalar göstermektedir ki, cinsiyet üzerinde de net bir şekilde kesin bir yargıya ulaşmak m¼mk¼n değildir.

Medeni durum değişkenindeki durum ise, Feinstein (1991) yaptığı araştırmada vergilemenin karmaşık yapısından kaynaklı evli çiftlerin vergi kaçırmaya daha yatkın oldukları sonucuna varmıştır. Vergi ile medeni durum arasındaki ilişkide evli olanların bek¼rlara g¼re daha fazla uyum sahibi oldukları olgusunun yanı sıra bu ilişkinin anlamlı ve g¼çlü d¼zeyde olmadığına dair araştırma bulguları da literat¼rde mevcuttur (Song ve Yarbrough, 1978).

Eğitim D¼zeyi

Vergi uyumu ile eğitim arasındaki ilişkinin anlamlılığına y¼nelik bir¼ok araştırma mevcuttur. Bu araştırmaların ortak özelliği vergiye d¼n¼k tutumlarda genel olarak eğitim d¼zeyi değişkeninin dolaylı bir etkisi olduğudur. Gelişmiş ¼lkelerde yapılan araştırmalarda, eğitim d¼zeyi arttıka bireyler vergilerin kamusal ihtiya¼ların finansmanındaki gerekliliğini daha net bir şekilde anladığından, vergi uyumu ile eğitim d¼zeyi arasında doğrusal bir ilişkiden bahsedilmektedir (Torgler, 2007; McGee ve Sheldon, 2007). En kapsamlı sayılabilecek araştırma Richardson (2006) tarafından 45 ¼lkenin verileri doğrultusunda ekonometrik analizlerle yapılmıştır. Bu araştırmaya g¼re; eğitim d¼zeyi arttıka vergi ka¼ak¼ılıđının azaldığı ve bu iki değişken arasında anlamlı d¼zeyde ilişkiden bahsedileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu noktada eğitim d¼zeyi y¼ksek bireylerin mali konulara karşı yatkınlıkları daha fazladır. Bu durum vergi konusunda lehte ve aleyhte sonu¼ları kamu idareleri a¼ısından i¼inde barındırmaktadır. Ancak kamu gelirleri ve harcamaları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde bireylerin vergiyi ¼demeye dair daha fazla tutum sahibi oldukları g¼zlenmektedir (Lewis, 1982). Eğitim d¼zeyi ile vergi arasındaki aynı y¼nl¼ ilişkiye d¼n¼k araştırmaların aksine Torgler ve Schaltegger (2005), vergilemedeki hukuki boşlukların eğitim d¼zeyi y¼ksek bireylerde daha a¼ık ve kolaylıkla tespit edildiği, verginin gelir azaltıcı niteliği g¼z ¼n¼ne alarak vergiye d¼n¼k olumsuz tutumlara girdiklerini ¼ne s¼rmektedir.

1.1.3.2. Ekonomik Faktörler

Verginin ekonomik değer olma niteliğinde, vergiye dönük tutumlarda doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen faktörlerin ekonomik değerliliği etkilidir. Kamusal ihtiyaçların finansmanında kullanılan vergilerin etkilendiği ekonomik faktörler, bireylerin ekonomik yapıları ile doğrudan ilgilidir (Erkan, 2004: 29-30).

Gelir Seviyesi, Cezalar, Vergi Rejimi ve Denetimi

Vergiye dönük tutumlarının öncül ve ardıl incelenmesinde yapılan araştırmalarda, bireyleri genellikle gelir elde edici unsurların zorluğu, vergi cezaları ve cezanın tespitindeki denetimler etkilemektedir.

Bir mükellef vergiye esas olarak değerlendirilen geliri elde etmede ne kadar zorlanıyor ise, vergiyi kaçırma ve vergiden kaçınma tutumuna o derece yatkınlık içerisine girmektedir. Burada yapılan araştırmalardan öne çıkan durum vergi kaçırmanın maliyeti ile vergiyi ödeme arasındaki bağıntıdır. Gelir seviyesi yüksek bireylerin vergiyi kaçırmak yerine vergiyi ödemeye dönük tutumlar gösterdikleri gözlenmiştir (Durham ve diğerleri, 2014 ; Alm ve Torgler, 2006).

Vergi kaçırma sonuçları itibariyle riskli bir tutumdur. Aynı zamanda da bir fırsat maliyetidir. Düşük gelir gruplarındaki bireylerin, bireysel ihtiyaçlarını karşılama zorlukları vergi kaçırma teşvik ederken, yüksek gelir gruplarına ait bireylerde ise, verginin ödenmesinin gereklilik olduğu algısının baskın olduğu yapılan araştırmalarda gözlenmiştir (McGee ve Smith, 2007).

Öte yandan McGee ve Gelman (2009) tarafından yayımlanan ABD ve altı Latin ülkesinin karşılaştırmasını içeren araştırmada vergi kaçırma yüksek gelir gruplarının daha yatkın tutum içerisinde olduklarını, vergi kaçırma tutumunun yerine vergiden kaçınma yoluna gittiklerini öne sürmüşlerdir. Bulgusal olarak farklı araştırmalarda da bu sonuçlar elde edilmiştir (Das-Gupta ve diğerleri, 2004: 575).

Vergi oranlarının vergi uyumu üzerinde doğrudan etkisi olduğuna yönelik araştırmalarla literatürde oldukça fazla karşılaşılmaktadır. Friedland ve diğerleri (1978) ve Collins ve Plumlee (1990), ancak vergi oranlarının düşük olduğu, vergi uyumunun fazla olduğu zamanlarda elde edilecek vergi hasılatının artacağını; vergi oranlarının düşürülmesinin

vergiye dönük olumlu tutuma katkı sağlayacağını öne sürmektedirler (Papp ve Takats, 2008).

Vergi kaçırma hukuki ve cezai sorumluluğu olan bir durumdur. Bu bağlamda vergi cezalarının caydırıcılığı vergilerin tahsil edilmesinde etkilidir. Bazı zamanlarda mükelleflerin cezaları göz önüne alarak vergi ödemek yerine cezaya razı oldukları durumlarla da karşılaşmak mümkündür. Cezaların yanı sıra yaşanan vergi ceza afları, geçmiş vergi alacaklarına düşük gecikme faizi ile tahsilini amaçlayan yapılandırma uygulamaları gelir grupları farklılıklarında da vergi uyumunu bozan kamu otoritesi tarafından yapılan vergiye dönük olumsuz tutumları besleyen uygulamalardır. Literatürde ise, vergi cezaları arttıkça, vergiye dönük olumlu tutumların ortaya çıktığını ispat eden araştırmalar mevcuttur.

Vergi cezaları arttıkça vergi uyumunun arttığını; öte yandan vergi uyumunun oluşmasında da cezaların caydırıcı niteliği ve mükelleflerin herhangi bir cezaya maruz kalmadan vergiyi ödeme tutumu içerisine girdikleri görülmüştür (Durham ve diğerleri, 2014). Bu noktadan hareketle vergi denetimlerinin sık ve şeffaf şekilde yapılması mükelleflerin sürekli vergiye teşvik edilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Vergi denetimi geçiren mükelleflerin, denetimden geçmeyen mükelleflere oranla daha titiz davrandıkları tespit edilmektedir (Feld ve Frey, 2007).

Vergi Sistemlerinin Yapısı

Vergi uyumunun sağlanması her kamusal düzen için istenen bir durumdur. Bu durumun oluşturulması için sürekli olarak mükellefleri teşvik edici uygulamalar sağlanması zımni bir zorunluluk halini almaktadır. Mükelleflerin kendiliğinden içsel faktörlerle hareket ederek vergiye dönük olumlu tutumlar içine girmeleri, verginin tabana yansması olarak da yorumlanabilir. Ancak vergiye karşı olumlu tutumların oluşmasında verginin adil, şeffaf, tarafsız ve öngörülebilir olması gibi bir takım niteliklere sahip olması gerekmektedir. Vergi sistemlerinin karmaşıklığı, vergi uyumu üzerinde istekliliği olumsuz etkilemektedir (Oliver ve Bartley, 2005).

Vergi sistemlerinin kurgulanmasında mükellef ve vergi idareleri arasında irtibat hedeflenmektedir. Vergi idarelerinin mükelleflerce ulaşılabilir, muhataplık anlamında

kolaylıkların olması mükelleflerin vergi ödeme kanallarını daha istekli şekilde kullanmalarına neden olmaktadır.

Vergi uyumu kavramının içerisinde vergiyi doğuran olaydan başlayarak verginin tahsiline kadar giden bir hayat döngüsü vardır. Bu anlamda yaşam döngüsü içerisinde yaşanabilecek olumsuzluklar mükelleflerin vergiye dönük olumsuz tutumlar içerisinde girmesine olanak sağlamaktadır. Verginin hayat döngüsü içerisinde yaşanması muhtemel kayıt dışılıklar ve bu kayıt dışı durumlarla yolsuzluk vb. hadiselerle verginin verimliliği tartışılmaya başlandıkça tutum olumsuza doğru yönelmektedir. Kayıt dışı ekonominin varlığının vergi uyumu üzerine negatif etkileri olduğuna yönelik literatürde birçok araştırma mevcuttur. Schneider (2011) yaptığı araştırmada kayıt dışılık arttıkça vergi uyumunun doğrudan bozulduğuna yönelik tespitlerde bulunmuştur.

Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin vergi aflarına karşı savunmasız bir ekonomik görüntüsü zaman içerisinde oluşabilmektedir. Bu durum ülkeler açısından içerisinde bir takım tehditler barındırmakla beraber kamu otoritelerini bütçe disiplini açısından zorlamaktadır. Vergi uyumu olan mükelleflerin yaşanan af gibi uygulamalarla vergiyi zamanında ödeme konusunda isteklikleri kaybolabilir.

Vergi aflarına karşı mükelleflerin yaşları ilerledikçe tutumlarının sertleştiği ve zaman zaman tepkisel tutumlar içine girdikleri gözlenmiştir (Çelikkaya ve Gürbüz, 2008). Dahası vergi aflarının oldukça fazlalaşması vergi kaçırmanın bir yolu olan vergiye ait gelirin daha az beyan edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Vergi mükelleflerinin vergi aflarına karşı olumlu tutumları vergi cezalarından kurtulma konusunda istekliliği ile doğrudan ilgilidir (Graetz ve Wilde, 1985).

1.1.3.3. Sosyo-Psikolojik Faktörler

Sosyo-psikolojik etkenlerin önemi geç fark edilse de birçok araştırmada vergi uyumu üzerindeki etkisinin büyüklüğü zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. Vergiye dönük tutumların oluşmasında birçok araştırmacı sosyo-psikolojik etkenler doğrultusunda tutum geliştirebilmektedir (Cullis ve Lewis, 1997; Edlung ve Aberg, 2002; Feld ve Frey, 2002; Alm ve Torgler, 2006; Muehlbacher ve diğerleri, 2012). Bu faktörleri kültürel, sosyal ve politik olarak üç başlık altında tasniflemek mümkündür.

Kültürel Faktörler

Her toplumun vergiye dönük algılamaları farklılık göstermektedir. Bu durumun analizinde zorluklara neden olmaktadır. Bireylerin devletlerine karşı duydukları sadakat kültürü her koşulda devlete destek olma bilincinin varlığı, kültürel faktör olarak karşılaşılan bir durumdur. Ayrışan vergi kültürleri verginin yaşam döngüsünde belirleyici role sahiptir (Alm ve Torgler, 2006: 326).

Kültürel faktörlerin vergi uyumu ilişkisi irdelenirken araştırmacılar kültürel bileşenlere odaklanmışlardır. Bu anlamda Batı ve Doğu Almanya'nın karşılaştırıldığı araştırmada kültürel farklılaşmalar tespit edilmiştir. Araştırmacılara göre Batı Almanya'daki bireylerin Doğu Almanya'daki bireylere oranla daha yüksek vergi ahlakı içerisinde oldukları belirlenmiştir (Ockenfels ve Weimann, 1999).

Literatürdeki araştırmalarda vergi kültürleri arasında kıtasal olarak aynı coğrafyada olmalarına rağmen vergi uyumu konusunda farklılaşmalar tespit edilmiştir. Bazı araştırmacılara göre ise, vergi ahlakının düşük olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin varlığı tespit edilmiştir. Dünya bankasının 80 ülke üzerinden elde edilen verileriyle Bame-Aldred ve diğerleri (2012) tarafından yapılan analizde, güven ve bireycilik nedeniyle oluşan kültürel faktörlerin vergiye dönük tutumların oluşmasında etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmışlardır.

Vergi uyumu ile kültürel faktörler arasındaki ilişkide, yönetim erklerinin uyguladıkları vergi rejiminin ve vergiye dönük tutumlarının etkili olduğu da literatürde bahsedilen bulgulardandır (Alm ve Torgler, 2006)

Sosyal Faktörler

Vergiye dönük tutumların oluşmasında mükelleflerin sosyal bir varlık olması, toplum üzerindeki sosyal adaletin bireylere indirgenmesi gibi değişkenlere bağlı olarak hayat bulması mutlaktır. Sosyal adaletin bir unsuru olan vergilendirme konusunda mükelleflerce dağıtıcı bir adaletin varlığı vergiye dönük olumlu tutumların oluşmasında belirleyicidir. Literatürde bu konuda yapılan araştırmaların ortak özelliği bireylerin sosyal eğilimlerinin vergilemeye dönük tutumlarda etkili olduğudur.

Toplumda gerçekleşen sosyal adalet beraberinde vergi uyumunu getirecektir. Mükelleflerin verginin adaletli oluşu, her bireyin geliri ile vergisi arasındaki oransal

bağıntının varlığı sosyolojik olarak bireyi kendiliğinden vergi ödemeye teşvik edecektir. Mükellefler ile vergi idaresi arasında oluşan ilişki mükellef üzerinde vergi uyumu konusunda etkili olacaktır (Cohen-Crash ve Spector , 2001).

Toplumsal olarak verginin bir sosyal gelenek olması, bir toplumsal ödev olarak algılanması, vergiye karşı olumsuz tutum içindeki birey üzerinde mahalle baskısını artıracaktır. Ayrıca bireyler toplumsal oto-kontrol içerisindedirler gibi vergi bilincinin gelişmesinde etkinlik gösterecektir. Naylor (1996) ile Gordon'un (1989) yaptıkları araştırmada ise vergi ödevinin zamanla toplum içerisinde bir ödev, görev, sorumluluk olarak değerlendirildiğini; toplumsal baskıyı beraberinde getirerek vergiye dönük tutumlarda etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sayede Gordon (1989) suçluluk duygusu, huzursuzluk gibi etkiler nedeniyle vergiden kaçınmanın bireyler üzerinde psikolojik maliyetleri olduğu yönünde katkı sağlamıştır.

Sosyal faktörlerin diğer yönü, toplumsal normların varlığıdır. Suçluluk hissini doğuran bir noktada mükelleflerin içerisine girdikleri suçluluk duygusu ile hukuki açıdan zor durumda kalacakları hissi birleşmektedir. Sonuçta karşılaştıkları hukuki müeyyidelerin sonucu olarak toplumsal olarak da zımni yoldan verilen cezalar da vergi uyumunu etkilemektedir (Cialdini ve Trost, 1998: 192). Bu konuda farklı coğrafi bölgelerde ve benzer gelir vergisi rejimine sahip ülkeler arasında yapılan deneysel araştırmalarda ülkelerin norm farklılıklarından ötürü mükelleflerin vergiye dönük farklı tutumları tespit edilmiştir (Alm ve diğerleri, 1995).

Sonuç olarak, vergi uyumu üzerinde sosyal faktörlerin oldukça etkili oldukları anlatılan araştırmalardan görülmektedir. Ancak ne şekilde ve ne ölçüde etkili oldukları analizlere göre farklılık göstermektedir.

Politik Faktörler

Mükelleflerin vergi denildiğinde kazançları göz önüne gelmektedir. Kazançların güvenli bir ortamda sağlıklı şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Siyasi istikrarın olduğu, çoğunlukla müteşebbisler üzerinde geleceğe dair endişenin olmadığı durumlarda vergi uyumunun varlığından da söz etmek mümkündür. Vergi sisteminin eşitlikçi ve adaletli olduğu mükellef tarafından gözlemlendiğinde vergiye karşı uyum göstereceklerdir.

Wenzel (2003) bu tutum devlet otoritesine karşı saygıyı ve sadakati de beraberinde getirecektir.

Vergi uyumunun politik konuların üzerindeki diğer misyonu mükelleflerce adil şekilde kullanıldığı algısıdır. Politik süreçte devletin vatandaşlarına karşı adil davrandığı, kişisel hak ve hürriyetlere dönük kamusal tutumunun saygılı olduğu durumlarda, mükelleflerin vergi konusunda işbirliği ve mevcut saygın durumu koruma gibi güdülerle hareket ederek vergi uyumu lehinde davrandıklarından bahsetmek mümkündür (Tyler ve diğerleri, 1989). Bu noktadan hareketle demokratik yönetim sistemlerinin şeffaf, hesap verebilir, toplumsal mutabakat gibi niteliklerinin vergi uyumunu olumlu etkileyebileceği öne sürülebilir. Bu varsayımdan hareketle diğer sistemlere göre yüksek vergi uyumundan ötürü daha fazla vergi geliri elde ettiklerini söylemek mümkündür.

Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalar, devlet ile birey arasındaki politik uzlaşının oluşturduğu etkileşimin vergi uyumu üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle kamu politikalarının da vatandaşlar arasında daha kolay benimsenmesine neden olabileceği görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, vergi uyumunun artmasıyla vergileme maliyetleri düşerek kamunun gelirlerinin artmasına neden olacaktır (Pommerehne ve Weck-Hanneman, 1996).

Vergiye dönük negatif tutum içerisindeki bireyler; vergilemenin ilkesel olarak adil olmadığı düşüncesine istinaden, negatif yönlü tutumlarının meşru olduğunu savunabilirler. Bu gibi olumsuz tutumlara temel teşkil edecek kamusal yaklaşımlar ortadan kaldırıldığı zaman verginin gelir azaltıcı görüntüsünden çok, birçok kamusal ihtiyacın finansmanında bir araç olma yönü ortaya çıkacaktır. Bu durum vergiye dönük negatif tutumu, kendiliğinden olumlu tutumlara sevk edecektir.

1.2. LİTERATÜRDE MÜKELLEFLERİN VERGİ ALGISINA VE TUTUMUNA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Vergi sistemleri toplumun kamusal ihtiyaçlarının finansmanını oluşturduğu için zorunlu kurumlardandır. Bu niteliği, vergilerin adil şekilde toplanmasından vergilemenin idari maliyetlerinin minimize edilmesine kadar birçok anlamı barındırmaktadır (Rawls, 1999: 3).

Vergi sistemlerinin adil olmasına yönelik teori ve uygulamalar literatürde tartışmalıdır. Adam Smith'e göre; vergi sisteminin adil olabilmesinin yolu, kişilerin vergi ödevleri ile gelirlerinin doğru orantılı olmasıdır. Dikey adalet olarak anılan bu vergileme sistemi, kişilerin mali güçleri arttıkça ödedikleri vergi miktarının da artması gerektiğini ifade etmektedir. Aynı mali güce sahip bireylerin vergi sonrası mali güçlerinde farklılık oluşmaması gerekir. Bu durum ise yatay adalet olarak ifade edilmektedir (Musgrave, 1960). Günümüzde vergi sistemleri incelendiğinde tek boyutlu vergileme sistemi, verginin adil olarak elde edilmesi araştırmaların konusu olmaya devam etmektedir. Literatürde bu konunun dikey ve yatay adalet gibi iki faktörün de yeterli olacağı manasına gelmediği görülmektedir. Mükelleflerin adalet algılarına neden olan sebeplerin iki faktörle açıklanabilmesi mümkün değildir (Christensen ve diğerleri, 1994: 71).

Literatürde yapılan çalışmalar genel olarak mali psikoloji kavramı içerisinde anıldığı gibi; diğer yandan da caydırma (deterrence) teorileri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu caydırma teorilerinin ortak özelliği, bireylerin kendi çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarmaları ve bu sayede vergiden sistemin el verdiği ölçüde uzak kalmayı hedefledikleri manasına gelmektedir. (Wenzel, 2004: 548). Burada Becker (1968) ile Allingham ve Sandmo (1972) tarafından geliştirilen teoriye göre; mükellefler, adeta fayda maliyet analizi yaparak vergiden kaçınmayı amaç haline getirerek kamu otoritesine boyun eğmek istemez. Karar alma sürecinde fayda yönünü vergiden kaçınmak veya vergi kaçırmak olarak yorumlarken, maliyet yönünü kamu otoritesinin uygulayacağı cezalar vb. diğer kayıplar olarak algılar. Fayda ve maliyet arasında kalan bir gelir olması durumunda mükellef kar elde etmiş olacaktır. Kamu idaresinin elde edeceği vergiyi korumak amacıyla denetimler, cezalar, mükelleflerin vergiye dönük uyumsuzluk göstermesi vergileme maliyetini artıracığından, vergiye uyum yönüyle de zorlama içinde olmaları tezinin tezleri arasındadır.

Toplumsal hizmetlerin hayata geçebilmesi için vergi sistemleri en zaruri ve temel araçlardandır (Rawls, 1999: 3). Vergi bir fedakârlık, bir toplumsal ödevdir. Bundan ötürüdür ki, toplumsal hayatın ihtiyaçlarını karşılamak için bireyler gelir azaltıcı bir ödevi yerine getirmektedir. Bu yerine getirme eylemi içerisinde gönüllük, isteklilik oluşabilmesi için vergi sisteminin bir takım fonksiyonları içinde barındırması ve bireylerin bunları benimsemiş ve inanmış olması gerekir. Şöyle ki, vergileme adil

olmalı, şeffaf şekilde gelir azaltıcı veya tanınan muafiyetlerle gelir artırıcı olmaması, vergilemenin idari maliyetlerinin en aza indirilmiş olması gerekmektedir. En genel manada, vergisini ödeyen bireyin toplanan tüm vergilerin olması gerektiği gibi toplandığına ve olması gerektiği gibi harcandığına kalben inanmış ve kabul etmiş olması gerekmektedir.

Literatürde yapılan araştırmalarda Smith ve Musgrave'in teorilerinin yanı sıra daha fazla alt boyut ile vergi adalet algısının ifade edilmesi gerektiğini göstermektedir (Christensen ve diğerleri, 1994: 71). Bunun yanı sıra vergi adalet algısı literatürde mali psikoloji disiplinin konusu içerisinde de görülebilmektedir. Vergi uyumu ile organik ilişki içerisinde olduğunu işaret eden çalışmalar mevcuttur (Frey ve Torgler, 2007:137-138).

Adalet algısı, psikolojik bir olgudur. Vergiye dönük tutumlarda belirleyici olduğu düşünülmektedir. 1980 sonrası dönemde yoğunlaşan çalışmalarda mükellef ve devlet arasındaki ilişkide vergi sisteminin adil olması, adalet algısının yüksek olduğu toplumlarda vergiye gönüllü uyum olarak sonuçlanmaktadır (Jackson ve Milliron, 1986; Andreoni ve diğerleri, 1998).

Literatürdeki araştırmalarda adalet algısının karmaşık ve muğlak yapısından ötürü genel geçer adalet algısı boyutlandırması yapılamamaktadır. Yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar incelendiğinde;

- Vergi adalet algısının gelir düzeyine göre değişiklik göstereceği (Jackson ve Milliron, 1986),
- Kişisel vergi algısının toplumlara göre farklılık gösterebileceği (Gilligan ve Richardson, 2005),
- Halkın kamu hizmetlerini anlamlandırıldığı takdirde adalet algılarının çok yükseldiği (Roberts ve diğerleri, 1994),
- Adalet algısının toplumsal eğitim ile artacağı (Fallan, 1999) ileri sürülmüştür.

Gerbing (1988) tarafından yapılan çalışmada vergi adalet algısını ölçmek için beş faktörlü bir ölçek geliştirmiştir. Ölçek geliştirilirken ABD'de 225 bireye yönelttiği 56 sorudan oluşan sekiz faktörlü bir anket oluşturmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda sekiz yerine beş faktörün adalet algısını açıkladığını tespit etmiştir. Bu

faktörler; genel adalet, vergi oranı adaleti, karşılıklı adalet, kişisel çıkar adaleti, varlıklı kişilere yönelik vergilendirmeye yönelik tutumdur. Bu faktörler kısaca genel adalet; verginin adil olup olmadığı ve yatay, dikey adaleti sağlayıp sağlamadığını, vergi oranı tercih yükü, mükelleflerin hangi vergi oranını daha adil algıladıkları ile ilgilidir. Bu noktada artan oranlı, sabit ve sabit artan oranlı vergileme oranlarını mükellefler tercih edebilmektedir. Kişisel çıkar adaleti, bireylerin ödedikleri vergi ile diğer bireylerin ödedikleri verginin karşılaştırılmasını, karşılıklı adalet ise, ödenen vergi ile elde edilen kamusal faydayı arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır. Son olarak varlıklı kişilerin vergilendirmesine yönelik tutumlar ise, mali durumu yüksek olan bireylerin daha az vergi ödedikleri ve sistemdeki yasal boşluklardan faydalanarak herhangi bir müeyyideye maruz kalmadıkları dolayısıyla vergi adaleti algısı üzerine olumsuz sonuçlara sebep olduğunu ifade etmektedir.

Literatürde Gerbing'in yaptığı çalışma birçok araştırmacı tarafından geliştirilen ölçek ve faktörler bazında test edilmiştir (Christensen ve diğerleri, 1994; Gilligan ve Richardson, 2005; Richardson, 2006; Azmi ve Perumal, 2008; Khasawneh ve diğerleri, 2008). Bu araştırmalarda araştırmacılardan bazıları faktör sayısını artırma ya da azaltma gibi sonuçlardan başlayarak, farklı etkenlerin de faktör olarak anılmasının gerekliliğini savunmuşlardır. Bölgesel farklılıkların, faktörler arasındaki ilişkiye neden olduğu bu çalışmalarda tespit edilmiştir (Zhiyong ve diğerleri, 2007). Zaman içerisinde yapılan bu çalışmalar bilinen faktörlere ek olarak ceza adaleti faktörünün de kapsama alınması gerektiğini savunur (Moser vd., 1995). Ceza adaleti faktöründe ortaya çıkan vergi afları, vergi cezalarının hafifletildiği durumların yaşanmasının vergi adalet algısına doğrudan negatif yönde etki ettiği manasına gelmektedir. Bu durumda cezadan da kurtulan bireylerin sonraki dönem için vergi uyumu tutumu göstermedikleri, vergiden kaynaklı cezalara çıkan aflardan dolayı daha yatkın oldukları gözlenmiştir (Stella, 1991).

Vergi adalet algısının demografik değişkenler açısından incelendiği araştırmalar da literatürde mevcuttur. Özellikle cinsiyet faktörüne göre tutum farklılıkları bu konuda öne çıkmaktadır. Araştırmalarda kadınların erkeklere göre daha fazla vergiye uyum tutumu içerisinde oldukları görülmektedir (Wenzel, 2002; McGee ve Taylor, 2006; McGee, 2008). Öte yandan eğitim seviyesinin vergi uyumuna yönelik etkisi de

araştırmalara konu olmuştur. Eğitim düzeyi arttıkça vergiye dönük uyum ve vergi ahlaki tutumu artmaktadır (Wenzel, 2004: 214). Bu tespitin yanı sıra eğitim seviyesi yüksek olan bireylerin yasal boşluklardan faydalanarak vergiden kaçınmanın meşru yollarını tespit ettikleri sonucunu da araştırmalardan görmek mümkündür (Jackson ve Milliron, 1986: 147; Eriksen ve Fallan, 1996). Yaş faktörü açısından ise vergi uyumu davranışında gençlerin daha çok maddi kaygıları ve maddi yatkınlıklarından dolayı olumsuz tutum içerisinde oldukları, yaşlı bireylerin ise; daha adaletçi bir tutumla vergiye dönük uyum davranışı gösterdikleri tespit edildiği çalışmalar mevcuttur (Jackson ve Milliron, 1986; Richardson, 2006). Yaşlı bireylerin gençlere göre ekonomik doygunluk yaşamalarının, maddi olarak daha rahat olmalarının, emeklilik gibi sabit miktartlı gelir sahipliği konularının olmasının da bu tutumun geliştirilmesinde etkili olduğu tespit edilmiştir (Andreoni ve diğerleri, 1998: 841; Wenzel, 2002: 26 ; Kirchler, 1999: 137). Gelir seviyesi ile vergi uyumu arasında ters yönlü ilişki tespit edilmiştir. Gelir seviyesi artan bireylerin vergi uyum davranışlarının azaldığı gözlemlenmektedir (Reckers ve diğerleri, 1994). Bu durumun yanı sıra, artan oranlı vergi sistemi ise bireyler açısından daha kabul edilebilir görülmektedir (Heineman ve Heninghausen, 2015). İşletme sahipliği (patron ya da kendi mesleğini icra edenler) faktöründe ise, çalışan bireylere göre patronların daha negatif tepki gösterdikleri belirlenmiştir (Kirchler, 1999). İstihdam edilenlere göre işverenlerin daha fazla vergi ödedikleri algısı bu tepkisel tutumda etkili olmaktadır (Verboon ve Goslinga, 2010). Ancak bu duruma benzer diğer bir durum ücretliler açısından araştırmalarda yer bulmuştur. Verginin idaresinde görev alan kamu görevlilerinin, mükellefler açısından daha olumlu tutum sahibi oldukları belirlenmiştir. Her ne kadar verginin kendileri açısından görev olduğu diğer mükelleflerce bilinmesine rağmen kamu görevlilerinin vergiye dönük uyum algısında daha yüksek düzeyde bir uyumun olduğu belirlenmiştir. Vergi adalet algısı, mükelleflerde daha düşük bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır (Porcano ve Price, 1992). Medeni durum faktörünün ise, evrensel nitelikte belirlenmiş net bir tutum eğilimi yoktur. Literatürde yapılan çalışmalar ABD’de 1991 ve 1998 yıllarında yapılmış iki araştırma ile sınırlı kalmaktadır. Bu çalışmalarda (Feinstein, 1991; Andreoni vd, 1998) evli bireylerin bekarlara göre daha fazla vergi uyumu tutumu gösterdikleri belirlenmiştir.

2. BÖLÜM

MÜKELLEFLERİN VERGİYE BAKIŞI: ANKARA İLİ ÖRNEKLEMİNDE BİR ARAŞTIRMA

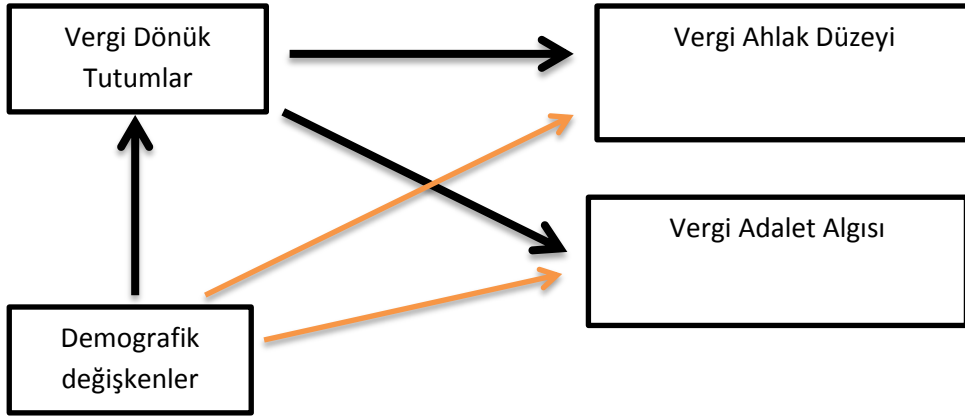
Çalışmanın amacı, uygulanan vergi rejiminin mükelleflerin vergiye dönük adalet ve ahlaki tutumları üzerine olan etkisinin incelenmesidir.

2.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Vergi konusu, insanlık tarihinde devletlerin varoluşuyla birlikte yerini almış tarihi bir kavramdır. Literatür tarandığında birçok farklı alanda farklı disiplinlerin konusu olan vergi genellikle tarh, tahakkuk, yerindelik gibi özelliklerinden ötürü maliye ve iktisat disiplinleri içerisindeki çalışmalarda yer kazanmıştır. Ancak vergileme kavramının sosyal alanda ve sosyolojik sonuçları, bireylerin tutumları vergiye karşı negatif yönlü sonuçlar tasniflenmiş olmasına rağmen somutlaşmış sonuçlara pek rastlanmamaktadır. Yapılan çalışmalarda kavramın sadece politika belirleyici iktidarlar tarafından değiştirildiği ve geliştirildiği göz önünde tutularak, değerlendirmeler yapılmıştır (Kepenek, 1994). Bu araştırma vergi kavramının iktisadi ve kamu harcamalarının finansman aracı olmasından çok, sosyal anlamda bireyler açısından neler ifade ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Vergileme sürecini yoğun şekilde yaşayan bireylerin doğrudan ya da dolaylı vergilere bakışları, negatif yönlü tutumlar olarak anılan vergiden kaçınma, vergi kaçırma gibi eylemlere yatkınlıkları analiz edilecektir. Bu noktada bireylerin tutum haritalaması yapılması yönüyle alana katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Araştırmaya dair bulgular verilerin alındığı örneklem ile sınırlı olduğundan farklı örneklem için modelin test edilmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin zamanla varyasyona uğrayabileceği değerlendirilmelidir. Bu kapsamda bulgular elde edilen zaman dilimi ile kısıtlı olmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.3. ARAŞTIRMA SORULARI

Vergileme politikalarının mükelleflerin demografik özellikleri tutumları üzerine etkisi nedir? Bu genel araştırma sorusuna cevap bulabilmek için alt amaçlar belirlenmiştir. Buna göre;

Alt sorular:

1. Cinsiyet değişkeni bağlamında vergi adaleti ve vergi ahlakı algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır?
2. Yaş grupları değişkeni bağlamında vergi adaleti ve vergi ahlakı algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır?
3. Medeni durum değişkeni bağlamında vergi adaleti ve vergi ahlakı algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır?
4. Eğitim durumu değişkeni bağlamında vergi adaleti ve vergi ahlakı algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır?
5. Gelir seviyesi değişkeni bağlamında vergi adaleti ve vergi ahlakı algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır?
6. Gelir elde etme şekli bağlamında vergi adaleti ve vergi ahlakı algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır?

7. Mükelleflik süresi değişkeni bağlamında vergi adaleti ve vergi ahlakı algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır?

2.4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Örneklem, belli kurallara göre, belli bir evrenden seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir. Araştırmalar çoğunlukla örneklem kümeleri üzerinde yapılır ve elde edilen sonuçlar ilgili evrenlere genellenir (Karasar, 2005).

Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım (2007) tarafından; “30’dan büyük 500’den küçük örneklem büyüklüklerinin çoğu araştırma için yeterli olduğu” belirtilmiştir (Çepni, 2012). Evren büyüklüğüne göre örnekleme belirlemeye ilişkin tabloda $\alpha=0.95$ ve $p=0.05$ düzeyinde 7000 kişilik bir evren için 364 kişilik bir örneklemin yeterli olduğunu bildirmiştir (Sekeran, 1992; Akt: Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu, Yıldırım, 2005; Akt: Çepni, 2012).

Bu bilgiler ışığında Ankara ilinde (merkez ve taşra ilçelerinde) ikamet eden vergi mükelleflerinin oluşturduğu örneklemin evreni temsil etmede yeterli olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini; Ankara ili Çankaya, Altındağ, Sincan, Yenimahalle, Beypazarı, Şereflikoçhisar, Polatlı ilçelerinde yaşayan gerçek ya da tüzel kişi vergi mükelleflerinden ve basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenen 696 kişi oluşturmaktadır. Ölçek formu, toplamda 719 mükellefe ulaştırılmış, hatalı ve eksik doldurulan ölçekler analizlere dahil edilmemiştir.

Bu bölümde, araştırma sürecinde toplanan verilere dayalı olarak elde edilen bulgular yer almaktadır. Bulgular araştırma soruları sırası ile raporlanmıştır. Araştırma için seçilen örnekleme ait demografik veriler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Verilere Göre Dağılımı

Demografik Veriler		n	%
Cinsiyet	Erkek	339	48,70
	Kadın	357	51,29
Yaş	18-24	66	9,4
	25-33	79	11,35
	34-40	155	22,27
	41-50	114	16,37
	50+	282	40,51
Medeni Durum	Evli	371	53,30
	Bekâr	325	46,69
Toplam Çalışma Süresi	1-5	15	2,1
	6-10	64	9,19
	11-15	114	16,37
	16-20	120	17,24
	21-25	244	35,05
	25 +	139	19,98
Aylık Gelir Durumu	1603-2400	154	22,13
	2401-4400	124	17,82
	4401-6000	168	24,14
	6001-7500	181	26,01
	7500 +	69	9,91
Eğitim Durumu	İlköğretim	144	20,69
	Lise	323	46,41
	Üniversite	155	22,27
	Lisansüstü	74	10,63

Gelir Elde Etme Şekli	Bordrolu Çalışan	392	56,32
	Özel	283	
	Kamu	109	
	Serbest Meslek	104	14,94
	İşletme Sahibi	139	19,97
	Çalışmayan (Kira, Faiz vb. Gelir Sahibi)	61	8,76

Ölçeğe cevap veren kadınların oranı %51,29; erkeklerin oranı %48,7'dir. Ölçeğe katılanların yaş gruplarına göre dağılımında öne çıkan değer katılımcıların (%40,51) 50 yaş ve üzeri gruptaki mükelleflerdir. Katılımcıların medeni durumlarına göre ise, %53,3'u evli, %46,69'u bekaardır.

Ölçeğe cevap verenlerin toplam çalışma süreleri incelendiğinde en yüksek oran (%35,05) 21-25 yıl arasında çalışma süresine sahip mükelleflerdir. Bu noktadan bakıldığında genellikle prim günü yüksek olan mükelleflerin katıldığı görülmektedir.

Öte yandan gelir durumu açısından ise katılımcıların %60'a yakını 4400 TL ve üzeri gelir elde eden grupta yer almaktadır.

Eğitim durumunda ise, en yüksek katılım lise mezunu iş görenlerde (%46,41) gerçekleşirken, en düşük katılım lisansüstü eğitim seviyesine sahip mükelleflerdir (%10,63).

Ayrıca araştırma örnekleminde dikkat çeken diğer bir bulgu ise, katılımcıların %56,32'si bordrolu çalışan olurken, %8,7'lik oranla faiz veya kira gibi gelir elde eden mükelleflerden oluşmaktadır.

2.5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ÖLÇÜM ARAÇLARI

Bu bölümde, araştırmanın yöntemi, veri toplama araçları ve verilerin analizi yer almaktadır. Bu araştırma nicel verileri içeren betimleyici ve ilişkisel tarama modeline göre yapılmıştır. Betimleme yöntemi geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, kendi şartları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Olayı değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan bilinmek istenen şeyi gözleyip

belirleyebilmektir. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2005).

2.5.1. Ölçeklerin Geçerliliği

Bu araştırma, Ankara ilinin belirlenen merkez ve taşra ilçelerinde ikamet eden ve vergi mükellefi olan bireyleri kapsamaktadır. Araştırmacı tarafından kullanılan ölçeğin geliştirilmesiyle ilgili;

- Ölçek maddeleri belirleme çalışmaları,
- Uzman görüşü alma çalışmaları,
- Ön deneme aşaması,
- Geçerlilik aşaması,
- Güvenirlik aşaması ile ilgili araştırma ve uygulama yapılmıştır.

Çalışmalarda ölçüm yapabilmek için oluşturulan maddelerin tutum, algı veya davranışları ölçe bilirliliği ve bu ölçülmek istenen yapıya ilişkin bağımsız faktörlerin ortaya çıkarılması istenir. Yapılan bu işlem veri toplama araçlarının yapı geçerliliği olarak tanımlanabilir ve bu faktör analizi vasıtasıyla yapılmaya çalışılır (Chao vd., 1994).

Araştırmacı çalışmasına başlamadan, değişkenliğini araştırdığı konuyu ölçebilmesine yarayacak çok sayıda madde(gözlenebilir, ölçülebilir şekilde olan) oluşturur. Oluşturulan bu maddeler için uzman görüşü alınarak bir madde havuzu ortaya çıkarılır. Seçilen örnekleme; yazılan maddeleri içeren araçlar, araştırmanın tüm evrenini temsil edecek biçimde uygulanır. Bu noktada faktör analizi uygulaması yazılmış olan maddelere verilen cevapların puanlanmasıyla yapılır. Ölçülmek istenilen yapı veya kavrama ilişkin faktörler faktör analizi ile üretilir. Elde edilen sonuçlara göre maddeler araçtan çıkarılır ve analiz yeniden yapılır. Daha önceden yazılmış olan maddelere gerekli görüldüğü durumda ilave yapılabilir. Sonrasında analiz yeniden tekrarlanır. Anlattığımız bu süreç araştırmacının, yeterli sayıda maddeden oluşan ölçülmek istenilen alanı ölçebilecek uygun bir çözümü elde etmesiyle son bulur (Tabachnick ve Fidell, 1996). Faktör analizi ise yapı geçerliliğine ilişkin, "bu testten elde edilen puanlar, testin ölçtüğünü varsaydığı şeyi ölçüyor mu?" sorusuna cevaplandırabilmemize yarar. Test-ölçek puanlarının yapı geçerliliğinin değerlendirilmesine faktör analizinin bu anlamda

oldukça önemli katkıları vardır (Nunnally, 1978; Stapleton, 1997; Akt: Büyüköztürk, 2002).

Tek bir kavramı ölçüp ölçmediğini, diğer bir ifadeyle; “araştırma kaygısı” olarak bilinen durumu test edebilmek için “temel bileşenler analizi” olarak adlandırılan bir faktör analiz tekniği bu çalışmamızda kullanılmıştır. Ölçülen özelliğin ne olduğunu bize yapı geçerliliği verir. İnceleme yapabilmek için en güçlü yöntem faktör analizidir. Bu durumun sebebi ölçmeyi çok daha az faktör ile yapabilmek için aynı niteliği ölçen değişkenleri bir araya getirebilen bir yöntem oluşudur(Kerlinger, 1973; Öngel, 1975; Tabachnick ve Fidell, 1989; Akt: Büyüköztürk, 2002). Ölçülebilir kavramlara faktör analizi yoluyla bu şekilde ulaşılır (Fidell vd., 1996).

Ölçeğin yapı geçerliliğinin belirlenmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA), güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla Cronbach’s alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır.

2.5.2.Vergi Ahlâk Düzeyi Ölçeği (VAD)

Bu çalışmada, vergi uyumu açısından vergi ahlakının önemini ampirik olarak test eden bir ölçekten yararlanılacaktır. Bu ölçek Demir (2008) tarafından vergi ahlak düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte tek alt boyut altında 10 soru katılımcılara yöneltilen olacaktır. Ölçeğin Cronbach’s Alfa değeri (güvenilirlik değeri) 0,84 olarak hesaplanmıştır (Demir, 2008).

Ölçek; “Hiçbir zaman vergi kaçırmam.” ve “ Vergimi kendi rızamla ve gönüllü olarak öderim.” gibi kesin yargı ifade eden 10 sorudan oluşmaktadır. Katılımcılardan “Hiç Katılmıyorum” ve “Tamamen Katılıyorum” sıklık aralığında görüşlerini 5’li likert tipi ölçek üzerinde işaretlemeleri istenmiştir. Ölçekten elde edilen verilerin yüksek olması bireylerin vergi ahlakı seviyeleri ile doğru yönlü ilişki olduğu anlamına gelmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliliği istatistiksel olarak test edilirken “açımlayıcı faktör analizi” uygulanmıştır. İlk olarak KMO ve Barlett testleri ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek için yapılmıştır. KMO katsayısı örneklem büyüklüğünü test edebilmek için hesaplanan bir değerdir ve Kaisere göre: “Bulunan değer 1’e yaklaştıkça mükemmel, 0,50’nin altında ise kabul edilemez” “(0,90’larda mükemmel, 0,80’lerde çok iyi, 0,70’lerde ve 0,60’larda vasat, 0,50’lerde kötü)” olduğu belirtilmektedir (Tavşancıl, 2002). Faktör analizinde evrendeki dağılımın normal olması

beklenir ve bu da Barlett testi yardımıyla incelenir. KMO test ölçüm sonucu 0,50 ve daha yukarısı, Barlett küresellik testi istatistiksel olarak anlamlı ise bu kapsamda beklentiler karşılanmış olur.

Tablo 2. KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin örneklem büyüklüğü yeterliği		,727
Barlett küresellik testi	Ki kare	453,504
	Sd	10
	P	,000

Bu çalışmada KMO testi sonucu işten ayrılmaya, ilişkin tutum ölçeğinde Kaiser-Meyer-Olkin testine göre araştırma için seçilen örneklem sayısı yeterlidir. (KMO=0,727). Barlett küresellik testine göre ölçeğin uygulandığı grup faktör analizine uygun olarak dağılmıştır ($X^2=453,504$; $p<.05$). Veri seti faktör analizi için uygun olup değişkenler arası yüksek korelasyonlar bulunmaktadır.

Ölçeğin tek boyutlu bir yapıda olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre ölçeğin açıkladığı varyans, toplam varyansın %51,808'ini tek boyutla ve 10 maddeyle ölçülmüştür. Her bir maddenin gösterdiği faktör yük değerleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Vergi Ahlak Düzeyi Açıklanan Faktör Yük Değerleri

Soru Numaraları	Soru Maddeleri	Faktör yük değeri
1	“İçinde bulunduğumuz şartlarda vergi kaçırmak bir zorunluluktur.”	,574
2	“Hiçbir zaman vergi kaçırmam.”	,664
3	“Vergi ödememek ahlâksızlık olarak kabul edilmelidir.”	,634
4	“Devletin istediği vergilerin tamamını ödersem iş yapamam.”	,583
5	“Vergimi kendi rızamla ve gönüllü olarak öderim.”	,613
6	“Vergi kaçırana biri toplum tarafından ayıplanmalıdır.”	,741
7	“Vergi kaçırırsam ve bunu yakın çevrem öğrense çok utanırım.”	,696
8	“Ufak tefek vergi kaçakçılığı girişimleri makul karşılanmalıdır.”	,532
9	“Ceza ödemeyeceğimi bilsem daha az vergi öderim.”	,545

10	“Vergi kaçırın bir mükellefi suçlayamayız.”	,598
----	---	------

Vergi ahlak düzeyi on maddeden oluşmaktadır. Faktör yük değerlerine bakıldığında en yüksek faktör yük değeri 0,696 en düşük faktör yük değeri 0,532 olarak bulunmuştur.

2.5.2.1.Vergi Ahlâk Düzeyi (VAD) Ölçeğinin Cronbach’s Alfa İç Tutarlılık Anlamında Güvenirlik Katsayısı

Ölçekte her bir maddenin ayırt etme gücünü ve bu kapsamda güvenilirliğini incelemek için ölçekte yer alan her maddeye verilen cevapların puanı ile ölçekten alınan toplam puan arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile hesaplanmıştır. Araştırma ayrıca ölçeğin güvenilirliğinin bir göstergesi olarak Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı da hesaplanmıştır. VAD ölçeğinin güvenilirlik analizi için likert tipi ölçeklerde iç tutarlılığı belirlemek amacıyla geliştirilen Cronbach alfa formülü kullanılmıştır. Buna göre VAD ölçeğinin iç tutarlılık anlamında güvenilirlik katsayısı 0,814 olarak bulunmuştur.

Cronbach’s alfa katsayısının 0-1 arasında değiştiği, değerlendirme kriterlerine göre “0.00 < 0.40 ise ölçek güvenilir değil, 0.40 < 0.60 ise ölçek düşük güvenilirlikte, 0.60 < 0.80 ise ölçek oldukça güvenilir ve 0.80 < 1.00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçek” olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir (Tavşancıl, 2002). Yapılan Cronbach’s Alfa testi sonucuna işten ayrılma ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı bu tanımlamalara göre oldukça güvenilir olarak belirlenmiştir.

2.5.3.Vergi Adalet Algısı Ölçeği (VAA)

Vergi adaleti algısını ölçmek üzere, Gilligan ve Richardson (2005) tarafından geliştirilen ve vergi adaleti algısının beş alt boyutunu içeren ölçekten araştırmada faydalanılmıştır. Bu ölçek Avustralya ve Hong Kong’da vergi adaleti algıları ve vergi uyumunun ölçülmesinde kullanılmıştır. Ayrıca söz konusu ölçek bir takım değişiklikler yapılarak bazı ifadeler eklendikten sonra Topal (2011) tarafından geniş saha araştırması kapsamında Türkiye’deki vergi mükelleflerine uygulanmıştır. Dünya’nın çeşitli ülkelerinde uygulanmış ve güvenilir olduğu bilimsel olarak ispat edilmiş olması sebebiyle bu ölçeğin çalışmamızda kullanılmasına karar verilmiştir. Toplam 24 madde içeren ölçek; “Genel Adalet”, “Karşılıklı Adalet”, “Yatay Adalet”, “Dikey Adalet”, “Ceza Adaleti”, “Kişisel Çıkar Adaleti” olmak üzere toplam altı boyutlu bir yapıdan

oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alfa değeri (güvenilirlik değeri) 0,96 olarak hesaplanmıştır.

Boyutların ölçek maddelerine göre dağılımı; genel adalet boyutu 9 madde (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9. maddeler), karşılıklı adalet boyutu 3 madde (10., 11., 12. maddeler), yatay adalet boyutu 3 madde (13., 14., 15. maddeler), dikey adalet boyutu 3 madde (16., 17., 18. maddeler), ceza adalet boyutu 3 madde (19., 20., 21., maddeler) kişisel çıkar adaleti 3 madde (22., 23., 24., maddeler) şeklindedir.

Ölçek maddelerine bakıldığında “Ülkemizde herkes gelirine uygun düzeyde vergi ödemektedir.”, “Ülkemizde herkes ödeme gücüne uygun vergi ödemektedir.” ve “Ülkemizde genel olarak alınan vergiler adildir.” gibi ifadeler vardır. Katılımcıların 5'li likert tipine göre 1 (hiç katılmıyorum) ile 5 (tamamen katılıyorum) arasında değişen ölçek düzeylerini puanlamaları istenmiştir.

2.5.3.1.Vergi Adalet Algısı Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Açımlayıcı faktör analizi tekniği ölçeğin yapı geçerliğini istatistiksel olarak tespit edebilmek amacıyla kullanılmıştır. En başta ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla uygulanan KMO ve Bartlett testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. VAA Ölçeğinin KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları.

Kaiser-Meyer-Olkin örneklem büyüklüğü yeterliği		,861
Barlett küresellik testi	Ki kare	3074,043
	Sd	171
	P	,000

Tablo 4'e göre KMO testi sonucu vergi adaleti algısına ilişkin tutum ölçeğinde örneklem sayımız yeterlidir (KMO=0,861). Barlett küresellik testine göre ölçeğin uygulandığı grup faktör analizine uygun olarak dağılmıştır ($X^2=3074,043$; $p<.05$). Buna göre veri setinin faktör analizine uygun olduğu ve değişkenler arasında yüksek korelasyonlar bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. VAA Ölçeğinin Açıklanan Varyanslarının Boyutlara Göre Değerleri

Boyutlar	Özdeğer			Ortaya çıkan kareler ortalaması yükleri			Döndürülmüş kareler ortalaması yükleri		
	Toplam	Varyans yüzdesi	Toplam varyans yüzdesi	Toplam	Varyans yüzdesi	Toplam varyans yüzdesi	Toplam	Varyans yüzdesi	Toplam varyans yüzdesi
1	5,031	26,477	26,477	5,031	26,477	26,477	3,749	19,731	19,731
2	2,287	12,035	38,512	2,287	12,035	38,512	2,179	11,469	31,200
3	1,287	6,772	45,284	1,287	6,772	45,284	1,770	9,314	40,514
4	1,073	5,647	50,930	1,073	5,647	50,930	1,583	8,330	48,844
5	,935	4,923	55,854	,935	4,923	55,854	1,332	7,010	53,485
6	,858	4,517	60,371	,858	4,517	60,371	1,280	6,087	60,371
7	,832	4,377	64,748						
8	,781	4,108	68,856						
9	,758	3,990	72,846						
10	,701	3,688	76,534						
11	,677	3,563	80,097						
12	,618	2,164	82,261						
13	,560	1,449	83,710						
14	,535	1,816	85,526						
15	,482	1,537	88,879						
16	,466	1,452	90,331						
17	,431	1,270	91,601						
18	,382	1,012	92,613						
19	,306	1,129	93,742						
20	,286	1,018	94,760						
21	,275	1,614	96,374						
22	,209	1,401	97,775						
23	,196	1,214	98,989						
24	,187	1,001	99,99						

Tablo 5'te, vergi adalet algısı ölçeği açıklanan varyans tablosunda ölçek, toplam varyansın %60,371'si altı boyutta 24 maddeyle ölçmüştür.

Tablo 6. Vergi Adalet Algısı Ölçeğinin Faktör Analizi Sonucu Faktör Yük Değerlerinin Dağılımı ve Değerleri

Soru Numaraları	Soru Maddeleri	Boyutlar					
		Genel Adalet	Karşılıklı Adalet	Yatay Adalet	Dikey Adalet	Ceza Adaleti	Kişisel Çıkar Adaleti
1	“Ülkemizde vergi sistemi öncelikli olarak yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik gibi sosyal sorunların çözümüne yönelik olarak en adil biçimde uygulanmaktadır.”	,732					
2	“Ülkemizde herkes gelirine uygun düzeyde vergi ödemektedir.”	,721					
3	“Ülkemizde vergi yükü, vergi mükellefleri arasında adil dağıtılmıştır.”	,693					
4	“Ülkemizde vergi sistemi; sosyal güvenlik, sağlık sigortası, eğitim yardımı, çocuk yardımı, konut yardımı ve benzeri sosyal yardım programları için adil biçimde kullanılmaktadır.”	,684					
5	“Ülkemizde herkes ödeme gücüne uygun vergi ödemektedir.”	,681					
6	“Ülkemizde genel olarak alınan vergiler adildir.”	,734					
7	“Ülkemizde zengin insanlar ödemeleri gereken vergiyi tam olarak ödemektedir.”	,701					
8	“Ülkemizde başta yoksul, muhtaç, yaşlı, işsiz gibi düşük gelirli mükelleflerin vergi yükü oldukça düşüktür.”	,669					
9	“Ülkemizde muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi ayrıcalıkları hak edenlere tanınmaktadır.”	,480					
10	“Yaptığım vergi ödemelerine karşılık, devletin bana sağladığı sosyal güvenlik, sağlık sigortası, eğitim yardımı, çocuk yardımı, konut yardımı ve benzeri sosyal destekler yeterli düzeydedir.”		,652				
11	“Ülkemizde yoksul kişilere sağlanan muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi ayrıcalıkları zenginlere göre daha yüksektir.”		,551				
12	“Devletin bana sağladığı hizmetleri dikkate aldığımda, ödediğim verginin tam karşılığı olduğunu düşünüyorum.”		,512				
13	“Bana göre ülkemizde aynı gelir düzeyine sahip kişiler aynı düzeyde vergi ödemektedirler.”			,418			
14	“Ülkemizde benimle aynı gelir düzeyine sahip herkesin benim ödediğim kadar vergi ödediğini düşünüyorum.”			,879			
15	“Ülkemizde aynı gelir düzeyine sahip herkese aynı düzeyde muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi ayrıcalıkları sağlanmaktadır.”			,681			
16	“Ülkemizde kişilerin gelirleri arttıkça daha fazla vergi öderler.”				,638		

17	“Ülkemizde gelir düzeyi çok düşük olanlar, çok düşük oranda vergi öderler.”				,828		
18	“Ülkemizde yüksek gelirli zenginler yüksek oranda vergi öderler.”				,595		
19	“Ülkemizde vergi cezaları adildir.”					,545	
20	“Ülkemizde vergi kaçırınlar, kaçırıldıkları verginin cezasını tam olarak ödemektedirler.”					,699	
21	“Ülkemizde vergi kaçırınlar hak ettikleri cezayı zamanında görmektedirler.”					,733	
22	“Üzerime düşen verginin tamamını ödemişim.”						,870
23	“Benimle aynı yaşam standardına sahip olanlar ile kendimi karşılaştırdığımda, onlarla aynı vergi ayrıcalıklarına sahip olduğumu düşünürüm.”						,689
24	“Vergi sistemimiz, benden daha yüksek gelirlilere göre bana daha fazla muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi ayrıcalıkları sağlamaktadır.”						,835

Tablo 6 incelendiğinde en düşük faktör yük değerinin 0,418; en yüksek faktör yük değerinin 0,879 olduğu görülmektedir. Bu da ölçeğin yapı geçerliğini sağladığını göstermektedir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin faktörleri ile araştırmadan elde edilen edilen faktör değerleri değerlendirildiğinde, vergi adalet algısı ölçeğinin literatürdeki alt boyutlarına sadık kalındığını görülmektedir.

2.5.3.2.Vergi Adalet Algısı Ölçeğinin Cronbach’s Alfa İç Tutarlılık Anlamında Güvenirlik Katsayısı

Vergi adalet algısı ölçeğinin güvenilirliği için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin genel güvenilirliği ve alt boyutlarının güvenilirliği Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Vergi Adalet Algısı Ölçeğinin İç Tutarlılık Analizi (Cronbach’s Alfa).

Faktör	Cronbach’s Alfa Katsayısı
Ölçeğin Toplamı	0,835
Genel Adalet	0,793
Karşılıklı Adalet	0,700
Yatay Adalet	0,753
Dikey Adalet	0,714
Ceza Adaleti	0,694
Kişisel Çıkar Adaleti	0,831

Vergi adalet algısı ölçeğinin güvenilirlik analizi için iç tutarlık anlamında güvenilirlik katsayısı 0,835 olarak bulunmuştur.

Ayrıca birinci alt boyutun (Genel Adalet) güvenilirliği 0,793, ikinci alt boyutun (Karşılıklı Adalet) güvenilirliği 0,700, üçüncü alt boyutun (Yatay Adalet) güvenilirliği 0,753, dördüncü alt boyutun (Dikey Adalet) güvenilirliği 0,714, beşinci alt boyutun (Ceza Adaleti) güvenilirliği 0,694 altıncı alt boyutun (Kişisel Çıkar Adaleti) güvenilirliği 0,831 olarak bulunmuştur. Yapılan Cronbach's Alfa testi sonucuna VAA ölçeğinin iç tutarlık katsayısı bu tanımlamalara göre güvenilir olarak belirlenmiştir.

2.6. VERİLERİN TOPLANMASI VE KULLANILAN İSTATİSTİKSEL YÖNTEMLER

Araştırmada verilerin elde edilmesi amacıyla demografik verilerin toplandığı bilgi formu, vergi adalet algısı ve vergi ahlakı ölçekleri veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Uygulama, Mart – Nisan 2019 tarihleri arasında Ankara ilinde belirlenen merkez ve taşra ilçelerinde anketörler vasıtasıyla tek tek görüşmelerle yapılmıştır. Uygulama öncesi araştırmacı tarafından anketörlere brifing verilmiş araştırmacının amacı ve ciddiyeti konusunda bilgiler verilmiştir. İş görenlerin sorabilecekleri muhtemel sorular bir ön deneme yapılarak anketörlere bilgi içeren bilgilendirme formu verilmiştir. Veri toplama süreci sonunda ölçekler ve bilgi formları bilgisayar ortamına aktarılmış ve veriler düzenlenmiştir. Araştırmaya katılan 719 iş görenden elde edilen veriler eksik ve hatalı doldurulan okunamayan anket formları araştırmadan çıkartılmıştır, veri ayıklama süreci sonunda 696 kişiden elde edilen veriler üzerinde analizler yapılmıştır. Bilgisayar ortamına aktarılan veriler istatistik paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler; betimsel istatistikler, parametrik olmayan istatistikler Mann Whitney U, Kruskal Wallis analizi ile parametrik analizler ise t-testi ve ANOVA testi ile; gruplar arasındaki farkı belirlemek üzere grup sayıları farklı olduğunda Sidak testi grup sayıları birbirine yakın olduğunda ise Tukey testi yapılmıştır. Varyanslar homojen olmadığında ise Dunnet C-testi yapılmıştır, Pearson korelasyon katsayısı ve basit doğrusal regresyon ile analiz edilmiştir.

3. BÖLÜM

ANKARA İLİ ÖRNEKLEMİNDEN ELDE EDİLEN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. ARAŞTIRMADAN ELDE EDİLEN BULGULAR

Araştırma bulguları araştırma soruları sırasıyla raporlanmıştır. Her bir araştırma sorusuna ilişkin bulgular özet halinde tablolarla verilmiştir. Elde edilen bulgular sonuç bölümünde yorumlanmıştır. Araştırma bulguları ANOVA ve t-testi analizleri oluşturularak yorumlanmıştır.

Çalışmada vergi adalet algısı ölçeğinin alt boyutları;

- Genel adalet alt boyutu için, mükelleflerin arasında verginin adil dağılıp dağılmadığı,
- Karşılıklı adalet alt boyutu için, mükelleflerin kamu hizmetlerinden elde ettikleri faydanın ödedikleri verginin karşılığı olup olmadığı,
- Yatay adalet alt boyutu için , aynı gelir düzeyine sahip olan bireylerin aynı düzeyde vergi yükü ile karşılaşmaları,
- Dikey adalet alt boyutu için, diğer mükelleflere göre daha yüksek gelir elde eden bireylerin kendilerinden daha düşük gelir elde eden bireylere göre daha fazla vergi ödeyip ödemediği,
- Kişisel çıkar adaleti alt boyutu için , mükellefin lehine veya aleyhine vergi sisteminin sağladığı bir sonuç olup olmadığı,
- Ceza adaleti alt boyutu için, vergi konusunda hileli davranan mükelleflere gereken cezaların tam ve zamanında verilip verilmediği anlamlarını içermektedir.

3.1.1. Cinsiyet Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular

“Cinsiyet değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır? “sorusuna mükelleflerin verdikleri yanıtlara ilişkin analizdir. Sonuçta ölçeklerle ilgili elde edilen bulgular tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Cinsiyet değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumların ortalamaları arasında anlamlı farkları içeren t-testi sonuçları.

Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları	Cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma	Sd	T	p
Vergi Ahlak Düzeyi Ölçeği	Erkek	339	2,65	0,654	602	7,056	,000
	Kadın	357	3,07	0,632			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Genel Adalet Boyutu)	Erkek	339	2,23	0,586	604	3,575	,000
	Kadın	357	2,14	0,651			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Karşılıklı Adalet Boyutu)	Erkek	339	3,57	0,879	615	2,420	,008
	Kadın	357	3,41	0,827			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Yatay Adalet Boyutu)	Erkek	339	1,75	0,785	601,91	3,378	,001
	Kadın	357	2,05	0,901			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Dikey Adalet Boyutu)	Erkek	339	2,58	1,052	605	5,012	,002
	Kadın	357	3,23	0,877			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Ceza Adaleti Boyutu)	Erkek	339	3,54	0,924	555	2,744	,009
	Kadın	357	3,24	0,887			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Kişisel Çıkar Adaleti Boyutu)	Erkek	339	1,74	0,661	603,221	7,103	,002
	Kadın	357	2,18	0,876			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Tüm Boyutlar)	Erkek	339	2,33	0,395	601	2,554	,001
	Kadın	357	2,78	0,499			

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular p değerine göre anlamlılık ifade etmektedir. P değerinin 0.05'den küçük olduğu durumlarda değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 8'de elde edilen veriler cinsiyet değişkenine göre;

Vergi ahlak düzeyi ölçeğinde istatistiksel olarak fark vardır ($T_{602}=7,056$; $p<0.05$). Buna göre kadınların ortalaması ($\bar{X}=3,07$), erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=2,65$) daha yüksektir, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinde genel adalet alt boyutunda istatistiksel olarak fark vardır ($T_{604}=3,575$; $p<0.05$). Buna göre erkeklerin ortalaması ($\bar{X}=2,23$), kadınların ortalamasından ($\bar{X}=2,14$) daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinde karşılıklı adalet alt boyutunda istatistiksel olarak fark vardır ($T_{615}=2,420$; $p<0.05$). Buna göre erkeklerin ortalaması ($\bar{X}=3,57$), kadınların ortalamasından ($\bar{X}=3,41$) daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinde yatay adalet alt boyutunda istatistiksel olarak fark vardır ($T_{601,91}=3,378$; $p<0.05$). Buna göre kadınların ortalaması ($\bar{X}=2,05$) erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=1,75$), daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinde dikey adaleti alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı fark vardır. ($T_{605}=5,012$; $p<0.05$). Buna göre kadınların ortalaması ($\bar{X}=3,23$) erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=2,58$), daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinde ceza adaleti alt boyutunda ($T_{555}=2,744$; $p<0.05$) ve kişisel çıkar adaleti alt boyutunda ($T_{603,221}=7,103$; $p<0.05$) istatistiksel olarak fark vardır. Buna göre ceza adaleti alt boyutu için kadınların ortalaması ($\bar{X}=3,24$), erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=3,54$) daha düşük, kişisel çıkar adaleti alt boyutunda ise kadınların ortalaması ($\bar{X}=2,18$), erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=1,74$) yüksektir, bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinden toplam elde edilen verilerle tüm boyutlar açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($T_{601}=2,554$; $p<0.05$). Buna göre kadınların ortalaması ($\bar{X}=2,78$), erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=2,33$) daha yüksektir.

Çalışmamızdan elde edilen bulgulara göre cinsiyet değişkeni için ; kadınların hem vergi ahlakı hem vergi adalet algısı erkeklere göre daha yüksektir. Bunun yanı sıra kadınların toplumda üstlendikleri misyon gereği erkeklere göre iş hayatında daha az aktif olmalarından dolayı vergi ile ilgili konularda daha az bilinç sahibi oldukları görülmüştür. Bu sebeple erkeklerin vergi adaleti konusunda daha olumsuz görüşleri olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin cezalar, denetimler gibi konularla erkekler daha çok meşgul olduklarından bu konularda erkeklerin tutumları daha yüksek çıkmıştır.

3.1.2.Yaş Grupları Değişkenine Yönelik Elde Edilen Bulgular

“Yaş grupları değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır? “sorusuna verilen yanıtlara ilişkin analiz tablo 9’da verilmiştir. Anlamlılığın tespiti için sidak testi kullanılmıştır.

Tablo 9. Yaş grupları değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutum ortalamaları arasındaki farkları içeren ANOVA sonuçları.

Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları	P	Anlamli fark
Vergi Ahlak Düzeyi Ölçeği	0,002	50+>25-33
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Genel Adalet Boyutu)	0,000	50+<18-24 50+<25-33 50+<34-40
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Karşılıklı Adalet Boyutu)	0,000	50+> 18-24 50+>25-33 50+>34-40 50+>41-50 41-50>34-40 41-50>25-33 41-50>18-24 34-40>25-33 34-40>18-24
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Yatay Adalet Boyutu)	0,001	18-24>25-33 18-24>34-40 18-24>41-50 18-24>50+ 25-33>50+ 34-40>50+ 41-50>50+
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Dikey Adalet Boyutu)	0,000	50+> 18-24 50+>25-33 50+>34-40 50+>41-50 41-50>34-40 41-50>25-33 41-50>18-24 34-40>25-33 34-40>18-24
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Ceza Adaleti Boyutu)	0,000	50+> 18-24 50+>25-33 50+>34-40 50+>41-50 41-50>34-40 41-50>25-33 41-50>18-24

Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Kişisel Çıkar Adaleti Boyutu)	0,002	18-24 > 41-50 18-24 > 50+ 25-33 > 41-50 25-33 > 50+ 34-40 > 41-50 34-40 > 50+
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Tüm Boyutlar)	0,000	50+ > 18-24 50+ > 25-33 50+ > 34-40 41-50 > 25-33

Tablo 9'daki veriler yaş grupları değişkenine göre incelendiğinde;

Vergi Ahlak Düzeyine yönelik tutumlarla yaş değişkeni arasında ilişkide ($p < 0,05$) anlamlı bir farklılık vardır. Buna göre hangi yaş grupları arasında fark olduğu yapılan sidak testi ile tespit edilmiştir. Bu farklılık 50 yaş ve üzeri olan bireylerle 25-33 yaş grubu bireyler arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. 50+ yaş üzeri olan bireylerle vergi ahlak düzeyleri 25-33 yaş grubundaki bireylerden daha yüksektir. Diğer yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Vergi adalet algısı ölçeği genel adalet alt boyutu ile arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p < 0,05$). Bu farklılık 50 yaş ve üzeri olan iş görenler ile 18-24, 25-33 ve 34-40 yaş grubu arasında oluşmaktadır, 50 yaş üzeri olan bireylerin vergi adalet algısı ölçeği genel adalet alt boyutundaki tutumları 18 ile 40 yaş arası gruptaki iş görenlerden düşüktür. Oluşan bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Ölçekte bulunan diğer yaş grubu 41-50 ile 50 yaş üzeri gruptaki iş görenler arasında tutumlar açısından farklılık yoktur.

Vergi adalet algısı ölçeği karşılıklı adalet alt boyutu ile yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p < 0,05$). Farklılık oluşturan yaş grupları incelendiğinde; 50+, 41-50, 34-40 yaş gruplarında olan bireyler kendilerinden yaş olarak küçük bireylere göre daha fazla karşılıklı adalet tutumu gösterdikleri tespit edilmiştir. Ancak 18-24 ve 25-33 yaş grupları için bu farklılıktan bahsetmek mümkün değildir.

Vergi adalet algısı ölçeği yatay adalet alt boyutunda sonuçlar farklılaşmaktadır ($p<,05$). 18-24 yaş grubundaki bireylerin vergi adaletinde yatay adalet tutumları kendilerinden yaşça büyük bireylerden fazladır. Ayrıca 50 yaş üzeri yaş grubundaki bireylerin ise, kendilerinden küçük tüm bireylere göre yatay adalet davranışına yönelik tutumları düşüktür.

Vergi adalet algısı ölçeği dikey adalet alt boyutunda sonuçlar farklılaşmaktadır ($p<,05$). Oluşan istatistiksel anlamdaki bu farklılığın nedeninin, 50 yaş üzeri ve 41-50 yaş grubundaki bireylerin kendilerinden daha genç bireylere göre daha fazla olumlu tutum sahibi olmalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeği ceza adaleti alt boyutunda sonuçlar farklılaşmaktadır ($p<,05$). Oluşan farklılık 50 yaş ve üzeri bireylerin vergi adalet algısı ölçeği ceza adaletine yönelik tutumları kendilerinde küçük tüm yaş gruplarından kaynaklanmaktadır. Bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. 41-50 yaş grubundaki bireylerde de kendilerinden daha genç bireylere göre daha fazla vergi adalet algısında ceza adaletine yönelik tutum gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu anlamda yaş grupları genel değerlendirilmesinde 50+ ve 41-50 gruplarının farklılıklarda daha genç bireylerle tutum farklılığı içerisinde olmalarının yanı sıra diğer grupların (25-33, 34-40, 18-24) tutumlar arasında daha genç olanlara göre farklılık göstermedikleri tespit edilmemiştir.

Vergi adalet algısı ölçeği kişisel çıkar adaleti alt boyutunda sonuçlar farklılaşmaktadır. Oluşan farklar istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p<,05$). Farklılık 18-24, 25-33, 34-40 yaş gruplarının her birisinin ayrı ayrı 41-50 ve 50+ yaş gruplarındaki bireyler arasındaki tutumlardan kaynaklanmaktadır.

Vergi adalet algısı ölçeği ile yaş grupları değişkeni arasında anlamlı fark oluşmaktadır ($p<,05$). Farklılık, 50 yaş ve üzeri olan iş görenler ile 18-24, 25-33, 34-40 yaş grubundaki bireyler arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer bir farklılık 41-50 ile 25-33 yaş grubundaki bireylerin tutumları arasında da tespit edilmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeği tüm boyutlar açısından anlamlı farklılık vardır ($p<,05$). Bu farklılık 50 yaş ve üzeri bireyler ile 18-40 yaş arası bireyler arasındaki farklılık ile 41-50 yaş grubundaki bireyler ile 25-33 yaş grubu arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Sonuçlar incelendiğinde 50 yaş üzeri ve 41-50 yaş grubundaki bireylerin vergi adalet algısına yönelik tutumları diğer gruplardan yüksektir.

Elde edilen tüm bulgulara göre yaş değişkeninin vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısı ölçeğinde tüm alt boyutları için literatürle uyumlu sayılabilecek sonuçlar elde edilmiştir. Yaş ilerledikçe, vergi ahlakı ve dolayısıyla vergiye uyum artmaktadır. Uzun yıllar çalışmış ve artık emeklilik sürecinde olan bireylerin aktif olarak çalışma hayatında olmayışları vergi adaleti konusunda da olumlu tutum sahibi olmalarını sağlamıştır.

3.1.3. Medeni Durum Değişkenine Göre Elde Edilen Bulgular

“Medeni durum değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır? “sorusuna verilen yanıtlara ilişkin analiz sonucunda ilgili tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Medeni durum değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumların ortalamaları arasında anlamlı farkları içeren t-testi sonuçları.

Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları	Medeni durum	N	Ort.	Sd	T	P
Vergi Ahlak Düzeyi Ölçeği	Evli	371	2,81	601	2,831	0,003
	Bekar	325	3,01			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Genel Adalet Boyutu)	Evli	371	2,23	604	1,417	0,125
	Bekar	325	2,05			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Karşılıklı Adalet Boyutu)	Evli	371	3,54	607	3,091	0,001
	Bekar	325	3,32			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Yatay Adalet Boyutu)	Evli	371	1,78	507	4,127	0,000
	Bekar	325	2,13			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Dikey Adalet Boyutu)	Evli	371	2,57	601	4,215	0,002
	Bekar	325	2,91			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Ceza Adaleti Boyutu)	Evli	371	2,48	614	5,190	0,000
	Bekar	325	3,07			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Kişisel Çıkar Adaleti Boyutu)	Evli	371	3,44	617	3,885	0,000
	Bekar	325	3,21			
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Tüm Boyutlar)	Evli	371	3,66	613	5,011	0,000
	Bekar	325	3,23			

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular p değerine göre anlamlılık ifade etmektedir. P değerinin 0.05’den küçük olduğu durumlarda değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 10'daki veriler medeni durum değişkenine göre değerlendirildiğinde; Vergi ahlak düzeyi ölçeği ile medeni durum değişkeni arasında istatistiksel bir fark vardır ($T_{601}=2,831$; $p<0.05$). Buna göre bekar bireylerin ortalaması ($\bar{X}=3,01$), evli bireylerin ortalamasından ($\bar{X}=2,81$) daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinin genel adalet alt boyutu ile arasında istatistiksel anlamlı bir fark yoktur ($T_{604}=1,417$; $p>0.05$). Medeni durum değişkeninde bireylerin genel adalet tutumlarına ilişkin görüşleri orta düzeydedir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin karşılıklı adalet alt boyutu ile arasında istatistiksel olarak fark vardır ($T_{607}=3,091$; $p<0.05$). Buna göre evli bireylerin ortalaması ($\bar{X}=3,54$), bekar bireylerin ortalamasından ($\bar{X}=3,32$), daha yüksektir;bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinin yatay adalet alt boyutu ile arasında istatistiksel bir fark vardır ($T_{507}=4,127$; $p<0.05$). Buna göre bekar bireylerin ortalaması ($\bar{X}=2,13$), evli bireylerin ortalamasından ($\bar{X}=1,78$) daha yüksektir, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinin dikey adalet alt boyutu ile arasında istatistiksel olarak fark vardır ($T_{601} = 4,215$; $p<0.05$). Buna göre bekar bireylerin ortalaması ($\bar{X}=2,91$), evli bireylerin ortalamasından ($\bar{X}=2,57$) daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinin ceza adaleti alt boyutu ile arasında istatistiksel olarak fark vardır ($T_{614}=5,190$; $p<0.05$). Buna göre bekar bireylerin ortalaması ($\bar{X}=3,07$), evli bireylerin ortalamasından ($\bar{X}=2,48$) daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinin kişisel çıkar adaleti alt boyutu ile arasında istatistiksel olarak fark vardır ($T_{617}=3,885$; $p<0.05$). Buna göre evli bireylerin ortalaması ($\bar{X}=3,44$), bekar bireylerin ortalamasından ($\bar{X}=3,21$) daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Vergi adalet algısı ölçeğinin ile arasında istatistiksel bir fark vardır ($T_{613}=5,011$; $p<0.05$). Buna göre evli bireylerin ortalaması ($\bar{X}=3,66$), bekar bireylerin ortalamasından ($\bar{X}=3,23$) daha yüksektir, bu fark anlamlıdır.

Çalışmamızda medeni durum değişkeni ile ilgili elde edilen bulgulara göre ;bekar bireylerin vergi ahlak düzeyleri daha yüksek çıkmış; yatay, dikey ve ceza adaleti alt boyutlarında da bekar bireyler daha yüksek tutum göstermişlerdir. Evli bireyler ise verginin daha adaletli olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Ancak medeni durum

değişkeni ile ilgili literatür taramasında da çok net sonuçlar elde edilemediğinden genelleme yapılabilecek düzeyde değildir.

3.1.4. Aylık Gelir Durumu Değişkenine Yönelik Bulgular

“Gelir durumu değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır? “sorusuna verdikleri yanıtlara ilişkin analiz tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Gelir Durumu Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutum Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren ANOVA Sonuçları.

Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları	P	Anlamlı fark
Vergi Ahlak Düzeyi Ölçeği	0,004	1603-2400 > 6001-7500 1603-2400 > 4401 - 6000 1603-2400 > 7500+ 2401-4400 > 6001- 7500 2401- 4400 > 7500+
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Karşılıklı Adalet Boyutu)	0,000	6001-7500 > 1603-2400 4401 – 6000 > 1603-2400 7500+> 2401- 4400
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Dikey Adalet Boyutu)	0,000	6001-7500 > 1603-2400 6001-7500 > 2401-4400 6001-7500 > 4401-6000 4401 – 6000 > 1603-2400 4401 – 6000 > 2401-4400 7500+> 2401- 4400 7500+> 1603-2400 7500+> 6001-7500
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Kişisel Çıkar Adaleti Boyutu)	0,002	1603-2400 > 2401-4400 1603-2400 > 6001-7500 1603-2400 > 4401 - 6000 1603-2400 > 7500+

Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Tüm Boyutlar)	0,000	7500+ > 1603- 2400 7500+ > 2401- 4400 7500+ > 4401 - 6000 7500+ > 6001- 7500
--	-------	---

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular p değerine göre anlamlılık ifade etmektedir. P değerinin 0.05'den küçük olduğu durumlarda değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilmektedir. Anlamlılığı doğuran ilişkinin hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla sidak testi kullanılmıştır.

Tablo 11'deki anlamlı fark elde edilen veriler aylık gelir durumu değişkenine göre incelendiğinde;

Vergi ahlak düzeyi ölçeği ile arasında istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F_{4,616}=99,374$; $p<0,05$). Oluşan farklılıklar iki grupta kümelmiştir. Bunlar 1603 – 2400 lira gelir seviyesine sahip bireyler ve 2401 – 4400 lira arası gelir seviyesine sahip bireyler arasındadır. 1603 – 2400 lira gelir seviyesine sahip bireylerin vergi ahlak düzeyi tutumları 4400 lira üzeri gelir seviyesine sahip bireyler arasındaki istatistiksel ilişkiden kaynaklanmaktadır. Bu gruptaki bireylerin vergi ahlak düzeyi tutumları 4400 ve üzeri gelir seviyesine sahip bireylerden yüksektir. Diğer grupta oluşan farklılık ise 2401- 4400 aylık geliri olan bireyler ile 6000 lira üzeri bireyler arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. 2401 – 4400 lira aylık geliri olan bireyler 6000 lira üzeri geliri olan bireylerden vergi ahlak düzeyleri daha yüksektir. Diğer gelir grupları arasında ilişki tespit edilememiştir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin karşılıklı adalet alt boyutu ile arasında anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F_{4,617} = 17,879$; $p<0,05$). Farklılık 1603-2400 arası aylık gelir seviyesine ait bireyler ile 4401 – 7500 aylık gelir grubundaki bireyler arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Bu gelir grubundaki bireylerin karşılıklı adalet konusunda daha düşük tutum sahibi oldukları tespit edilmiştir Diğer farklılık ise, 7500 lira üzeri gelir seviyesindeki bireyler ile 2401- 4400 lira arasında gelir seviyesine sahip bireyler

arasındaki ilişkidir. 2401 – 4400 arası gelir seviyesine sahip bireylerinde, 7500 ve üzeri gruba göre daha düşük tutumda oldukları tespit edilmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin dikey adalet alt boyutu ile farklılaşmaktadır ($F_{4,618} = 128,045$; $p < 0,05$). Bu farklılıkların birincisi 6001 – 7500 lira arasında aylık gelir seviyesine sahip bireyler kendilerinden daha az gelir elde eden bireyler (1603 -2400, 2401 -4400, 4401 – 6000) arasındadır. Farklılığa göre 6001 – 7500 lira aylık geliri olan bireyler, diğer gruptaki bireylere göre daha yüksek tutum sahibi oldukları tespit edilmiştir. İkinci farklılık 4401 – 6000 lira arasında aylık gelir seviyesine sahip bireyler kendilerinden daha az gelir elde eden bireyler (1603- 2400, 2401 – 4400) arasındadır. Bu gruptaki bireylerinde kendilerine göre görece daha düşük gelir grubundaki bireylere göre daha fazla tutum sahibidirler. Üçüncü farklılık ise, 7500 ve üzeri aylık gelir seviyesine sahip bireylerin kendilerinden daha düşük gelir seviyesindeki bireylerden kaynaklanmaktadır. Bu grup bireyler kendilerinden daha düşük gelir seviyesine sahip bireylere göre daha yüksek tutum sahibi oldukları tespit edilmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin kişisel çıkar adalet alt boyutu ile farklılaşmaktadır ($F_{4,617} = 57,996$; $p < 0,05$). Oluşan farklılıklar, 1603- 2400 arası gelir seviyesine sahip bireyler ile kendilerinden daha fazla gelir elde eden bireyler arasındadır. Bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Aylık gelir seviyesi 1603- 2400 lira arası olan bireylerin kişisel çıkar adaletine yönelik tutumları kendilerinden daha fazla gelir seviyesine sahip bireylerden daha yüksek tutum sahibi oldukları tespit edilmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin tüm boyutları ile arasında anlamlı fark vardır($F_{4,616} = 11,021$; $p < 0,05$). 7500 lira üzeri gelir seviyesine sahip bireylerin tutumları daha az gelir seviyesine sahip bireylere göre farklılaşmaktadır. Oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Farklılığa göre, bu grup bireylerin vergi adalet algısına yönelik tutumları kendilerine göre daha düşük gelir seviyesindeki (1603 – 7500 arası aylık gelir seviyesindeki) bireylerden daha fazladır.

Gelir seviyesi değişkeni özelinde sonuçlar; düşük gelir seviyesine sahip insanların daha yüksek vergi ahlak düzeyine sahip oldukları şeklindedir. Bunun yanı sıra yüksek gelir seviyesindeki bireyler; gelir arttıkça ödenen verginin de arttığını ancak verginin buna rağmen adil şekilde dağıldığını belirtmişlerdir.

3.1.5.Çalışma Süresi Değişkenine Yönelik Bulgular

“Çalışma süresi değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır? “sorusuna verdikleri yanıtlara ilişkin analiz tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Çalışma Süresi Değişkenine Göre Vergi Ahlak Düzeyi ve Vergi Adalet Algısına Yönelik Tutumların Ortalamaları Arasında Anlamlı Farkları İçeren ANOVA Sonuçları.

Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları	P	Anlamlı fark
Vergi Ahlak Düzeyi Ölçeği	,000	1-5 < 25+ 6-10 < 25+
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Genel Adalet Boyutu)	,000	1-5 > 6-10 1-5 > 11-15 6-10 > 11-15 11-15 > 16-20 11-15 > 21-25 11-15 > 25+
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Karşılıklı Adalet Boyutu)	,001	25+ > 1-5 25+ > 6-10 16-20 > 1-5 16-20 > 6-10 11-15 > 6-10
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Yatay Adalet Boyutu)	,003	25+ < 1-5 25+ < 6-10 25+ < 11-15 25+ < 16-20

Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Dikey Adalet Boyutu)	,000	25 + > 1-5 25 + > 6 – 10 25 + > 11 - 15 25 + > 16 - 20 21 - 25 > 1-5 21 - 25 > 6 -10 21 - 25 > 11 -15 21 - 25 > 16-20
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Kişisel Çıkar Adaleti Boyutu)	,000	1 – 5 > 6 – 10 1 – 5 > 11 – 15 1 – 5 > 16 – 20 1 – 5 > 21 - 25 1 – 5 > 25+
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Tüm Boyutlar)	,000	25+ > 1-5 25 + > 6 – 10 25 + > 11 - 15 21 - 25 > 1-5 21 - 25 > 6 -10

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular p değerine göre anlamlılık ifade etmektedir. P değerinin 0.05'den küçük olduğu durumlarda değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilmektedir. Anlamlılığı doğuran ilişkinin hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla sidak testi kullanılmıştır.

Tablo 12'deki anlamlı fark elde edilen veriler işyerinde çalışma süresi değişkenine göre incelendiğinde;

Araştırmada tek boyutlu olarak incelenen vergi ahlak düzeyi ölçeği ile arasında istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F_{4;615}=89,371$; $p<0,05$). Oluşan farklılıklar nedenleri incelendiğinde 25 yıl üzeri çalışmışlık düzeyine sahip bireylerin vergi ahlak düzeyleri 1 -5 ve 6 – 10 yıl çalışan bireylerin tutumlarından fazla olduğu tespit edilmiştir. Burada tespit edilen anlamlılık emeklilik düzeyine gelmiş bireylerin 10 yıl ve altı yıl çalışan bireylerden daha yüksek tutum sahibi oldukları belirlenmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin genel adalet boyutu alt boyutu ile arasında anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F_{4;616}= 27,779$; $p<0,05$). Farklılık 1-5, 6-10 ve 11-15 yıl çalışmış olan bireyler ile kendilerinden iki basamak daha fazla çalışmışlık düzeyindeki diğer gruplarla

olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. İstatiksel olarak oluşan bu fark anlamlıdır. 1-5 yıl çalışmışlık düzeyindeki bireylerin tutumu 6-10 ve 11- 15 yıl olanlardan, 6-10 yıl çalışmışlık düzeyindeki bireylerin tutumu 11- 15 yıl ve 16 - 20 olanlardan, 11-15 yıl çalışmışlık düzeyindeki bireylerin tutumu 16-20 yıl ve 21-25 olanlardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin karşılıklı adalet alt boyutu ile farklılaşmaktadır ($F_{4,618}=101,038$; $p<0,05$). Bu farklılıkların birincisi 25 ve üzeri yıl çalışmış bireyler ile kendilerinden daha az çalışmış olan (1-5, 6-10 yıl) bireyler arasındaki ilişkidir. İkinci farklılık, 16-20 yıl çalışmış olan bireyler ile kendilerinden daha az çalışmış olan (1-5, 6-10 yıl) çalışan bireyler arasındaki ilişkidir. Son olarak 11-15 yıl çalışmış olan bireyler ile 6-10 yıl çalışmış olan iş görenler arasındaki ilişki farklılık oluşturmaktadır. Bu fark istatiksel olarak anlamlıdır. Farklılığın olduğu 25 yıl ve üzeri, 16-20 yıl arası çalışmış olanlar ve 11-15 yıl arası çalışmış olan bireyler kendilerinde daha az çalışma seviyesine sahip olanların bir kısmına göre daha fazla karşılıklı adalet tutumu gösterdikleri tespit edilmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin yatay adalet alt boyutu ile farklılaşmaktadır ($F_{4,617} = 45,997$; $p<0,05$). Oluşan farklılıklar, 25 yıl ve üzeri çalışan bireyler ile kendilerinden daha az çalışmış olan (1-5, 6-10, 11-15, 16-20 yıl) bireyler arasındaki ilişki kaynaklanmaktadır. Bu fark istatiksel olarak anlamlıdır. Çalışma süreleri ile yatay adalet boyutu adaleti arasındaki ilişkide 25 yıl ve üzeri olan bireylerin tutumları diğer tüm gruplardan düşüktür.

Vergi adalet algısı ölçeği dikey adalet alt boyutu ile farklılaşmaktadır ($F_{4,614}=12,038$; $p<0,05$). Oluşan farklılıkta iki grup belirleyici olmaktadır. 25 yıl ve üzeri olan bireyler ile 20 -25 yıl arasında çalışmış olan bireylerin tutumları ile diğer daha az çalışmış olan bireylere göre farklıdır. 25 yıl ve üzeri çalışmış bireylerle, 20 – 25 yıl arasında çalışmış olan bireylerin dikey adalet tutumları diğer grupların tutumlarından yüksektir. Bu fark istatiksel olarak anlamlıdır. Ancak sidak testi sonucuna göre, 25 ve üzeri yıl çalışmış bireyler ile farklılığı oluşturan diğer 20- 25 yıl grup arasında dikey adalet tutumları arasında farklılık tespit edilmemiştir.

Vergi adalet algısı ölçeği kişisel çıkar adalet alt boyutu ile arasında anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır ($F_{4,613} = 22,125$; $p<,05$). Oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. 1-5 yıl arası çalışmışlık düzeyindeki bireylerin kişisel çıkar adaleti tutumları

kendilerinden daha fazla çalışmış olan (6-10, 11- 15, 16-20, 20-25, 25 yıl ve üzeri) bireylere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Vergi adalet algısı ölçeği ile arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşmaktadır ($F_{4,619} = 3,260$; $p < ,05$). Buradaki oluşan istatistiksel anlamlılık iki grupta belirleyici olmaktadır. 25 yıl ve üzeri çalışmış olan bireylerin vergi adalet algısı tutumları 1-15 yıl arası çalışmış olan bireylerden yüksektir. Diğer grup ise, 20-25 yıl çalışmış olan bireylerin tutumları ise 1-10 yıl arası çalışmış olan bireylerden daha yüksek tutum gösterdikleri tespit edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre çalışma veya diğer bir ifadeyle mükellefiyet süresi vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısı ölçeklerinde etkili bir değişkendir. Mükellefler çalışma hayatlarında aktif oldukları sürecin başlarında vergi ahlakı konusunda daha olumlu iken vergi adaleti konusunda olumsuz tutum sahibidirler. Çalışma süresi fazla olan bireylerin artık emekli olmaları durumunda, vergi ile ilgili konularda daha az süreç içinde bulunmalarından dolayı vergi adalet algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

3.1.6.Gelir Elde Etme Değişkenine Yönelik Bulgular

“Gelir elde etme değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır? “sorusuna verdikleri yanıtlara ilişkin analiz verilmiştir. Analiz sonucunda $P < 0.05$ olduğu tespit edilen ölçeklerle ilgili özet tablo 13’te verilmiştir. Anlamlılığın tespiti için sidak testi kullanılmıştır.

Tablo 13. Gelir elde etme değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumların ortalamaları arasında anlamlı farkları içeren sonuçlar

Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları	p	Anlamlı fark
Vergi Ahlak Düzeyi Ölçeği	,003	Bordrolu Kamu Çalışanı > İşletme Sahibi Bordrolu Kamu Çalışanı > Serbest Meslek Sahibi Bordrolu Özel Çalışanı > Serbest Meslek Sahibi Bordrolu Özel Çalışanı > İşletme Sahibi
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Ceza Adaleti Boyutu)	,000	Çalışmayan > İşletme Sahibi Bordrolu Kamu Çalışanı > Serbest Meslek Sahibi Bordrolu Özel Çalışanı > Serbest Meslek Sahibi

Vergi ahlak düzeyi ölçeğinde gelir elde etme değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($F_{2,508}=4,777$; $p<0,05$). Oluşan bu farklılık bordrolu çalışanlar ile serbest meslek erbabı ve işletme sahibi olarak çalışan bireyler arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Bordrolu çalışanların vergi ahlakı konusundaki tutumları diğer bireylere göre daha yüksektir.

Vergi adalet algısı ölçeğinin ceza adaleti alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($F_{2,608} = 4,376$; $p<0,05$). Oluşan bu farklılık iki grup olarak tespit edilmiştir. Çalışmadığı halde gelir elde eden bireylerin ceza adaleti tutumları işletme sahiplerinin tutumlarına göre fazla olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan diğer farklılık bordrolu (özel ve kamu) çalışan bireylerin ceza adaleti konusundaki tutumları serbest meslek sahibi olan bireylerden fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre gelir elde etme şekli değişkeni önemli bir role sahiptir. Bordrolu çalışanların ödedikleri vergilerin birçoğunu zaten farkında olmadan ödemelerinden dolayı vergi ahlak düzeyleri yüksek çıkmıştır. Bordrolu çalışanların , işletme sahipleri ve serbest meslek erbaplarına göre daha çok mali anestezi altında olmaları bu durumu açıklayabilir. Aynı şekilde bordrolu çalışanların, cezai konularla işletme sahipleri ve serbest meslek erbaplarına göre daha az karşılaşmaları; onlara verginin daha adaletli olduğunu düşündürmektedir.

3.1.7.Eğitim Durumu Değişkenine Yönelik Bulgular

“Eğitim durumu değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumlar farklılaşmakta mıdır?” sorusuna verdikleri yanıtlara ilişkin analizdir. Analiz sonucunda $p < 0.05$ olduğu tespit edilen ölçeklerle ilgili özet tablo 14’de verilmiştir. Anlamlılığın tespiti için sidak testi kullanılmıştır.

Tablo 14. Eğitim durumu değişkenine göre vergi ahlak düzeyi ve vergi adalet algısına yönelik tutumların ortalamaları arasında anlamlı farkları içeren ANOVA sonuçları.

Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları	P	Anlamlı fark
Vergi Adalet Algısı Ölçeği (Tüm Boyutlar)	,008	İlkokul > Lisans İlkokul > Lisansüstü Lise > Lisansüstü

Tablo 14’deki veriler eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde; Vergi adalet algısı ölçeği ile arasında istatistiksel anlamlı bir fark vardır ($p=0,008$; $p < 0,05$). Oluşan bu farklılık ilkökul eğitim seviyesine sahip bireyler ile lisans ve lisansüstü eğitim seviyesindeki bireyler arasında ve lise eğitim seviyesine sahip bireyler ile lisansüstü eğitim seviyesine sahip bireylerden daha fazla vergi adalet algısı tutumuna sahip oldukları tespit edilmiştir. Bunun dışında kalan ve örneklem kümesine uygulanan diğer ölçeklerin (toplam ve alt boyutları) eğitim durumu değişkeni aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Eğitim düzeyi değişkeni için edilen sonuçlar literatürle genel anlamda uyumludur. Eğitim düzeyi yüksek olan bireyler; verginin kamusal ihtiyaçların finansmanı için gerekli olduğunu daha iyi kavradıklarından dolayı gelir azaltıcı niteliğinden çok bir sorumluluk olduğunu göz önüne almaktadır. Bu sebeple , vergi ahlak düzeyleri daha düşük eğitim seviyesindeki bireylere göre yüksektir. Ancak buna karşın; vergileme sürecindeki hataları ve sorunları daha iyi analiz edebilme kapasiteleri sonucunda verginin adaletli olduğu konusunda negatif tutum sahibi olmuşlardır.

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilerin demografik değişkenlere göre değerlendirilmesi aşağıdaki şekildedir;

Araştırmamız bütünüyle değerlendirildiğinde bir takım bulguların literatürde elde edilen bulgularla paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra bazı değişkenler yönüyle de farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılıkların; bireylerin hayatlarına başladıkları andan itibaren yaşadıkları coğrafya üzerinde hep var olan vergi kavramının bireyler tarafından algılanış şeklinden, kişisel vergi yükü, vergi tazyik sistemleri kısacası vergi sisteminin enstrümanlarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Araştırmadan elde edilen bulgular, değişkenlere göre sıralanarak alana demografik değişkenler özelinde vergi kavramına yönelik tutumlar özet olarak bu bölümde tasniflenecektir. Ancak özellikle sonuç kısmında elde edilen bulgular ışığında verginin gelir azaltıcı niteliği öne çıktığından daha çok bu anlamda değerlendirmelere yer verilecektir.

Cinsiyet özelinde değerlendirildiğinde erkek bireylerin, kadınlara göre vergi ahlakı konusunda daha olumsuz tutum sahibi oldukları; bu tutumun temelinde de kadın bireylere toplum tarafından yüklenen sosyal anlamdaki sorumluluk ve yükten kaynaklandığı söylenebilir. Bunun yanı sıra kadınların vergi adaleti konusunda erkeklerden daha olumlu tutum sahibi olmaları araştırmaya katılan katılımcıların sosyal sorumlulukları ağır basan karmaşık görüntü arz eden vergi sistemleri hakkında da kavramsal ve kuramsal olarak uzak kaldıkları fikrini desteklemektedir. Bu anlamda araştırmadan elde edilen bulgulara bakıldığında literatürde yapılan araştırmalarla benzer nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

Yaş grupları açısından elde edilen bulgulara bakıldığında özellikle vergi ahlakı konusunda 50 yaş üzeri gruptaki bireylerin vergiye daha yatkın oldukları belirlenmiştir. Bu durumda ise, vergi konusunda Türkiye’de 1969 öncesi doğumlu bireyleri tabi oldukları emeklilik sisteminin etkisi olduğu düşünülmektedir. Yaşlı bireylerin ekonomik olarak yeterli doygunluğa ulaşmış olmaları, sabit oranlı gelir elde etmeleri literatürdeki bazı çalışmalarda vergiye dönük olumlu tutumlarının nedeni olarak belirlenmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak emekli olan bireylerin vergiyi ödev olarak gördüklerinden

ve adaletli bir yapıda olduğunu da düşündüklerinden bahsedebilmek mümkündür. Artık iş hayatından ayrılmış olmaları, öte yandan aktif olarak sürece dahil olma isteklerinin azlığı, bireylerin aktif olarak hali hazırda mevcut vergi sistemi yerine başka konulara odaklandıkları sonucunu düşündürmektedir. Bu durumu genç yaştaki bireylerin vergiye dönük genel tutumlarının düşük olması durumu da desteklemektedir. Öyle ki yaş gençleştikçe verginin adaletli olmadığı düşüncesi kendisini göstermektedir. Bu manada verginin gelir azaltıcı niteliği etkili olduğu düşünülmektedir.

Medeni durum özelinde elde edilen sonuçlar farklılaşmaktadır. Evli bireylerin toplumsal ailevi sorumluluklarından kaynaklı olarak vergi ahlakı konusunda daha düşük tutum sahibi olmalarına karşı bekar bireylerin vergiye daha sadık oldukları görülmektedir. Bireylere yüklenen sosyal sorumlukların vergi ahlakı tutumunu negatif yönlü etkilediği; bunun aksine evli bireylerin verginin adaletli olduğu konusunda da bekarlara göre daha fazla tutum sahibi oldukları görülmektedir. Literatür araştırmalarında medeni durum değişkenine göre net bir evrensel tutum belirlenememiş olması toplumlar arasında evli/bekar sorumluluklarının değişkenliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada değerlendirmeye alınması gereken durum bireylerin refah seviyesinin araştırmalarının yapıldığı ülkelerdeki kişi başına düşen millî gelir, belirli bir nüfustaki ailenin açlık sınırı veya yoksulluk sınırı gibi toplumu ilgilendiren iktisadi terimlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Toplumlar arasında bu miktarlar arasında farklılıkların olmasının medeni durum özelinde evrensel bir tutum belirlenmesini zorlaştırdığı söylenebilir.

Bireylerin gelirlerinin artması vergiye dönük tutumlarda belirleyici olmaktadır. Vergi ahlakı konusunda bireylerin gelir seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeyinin azaldığı görülmektedir. Bu noktada etkili olan verginin gelir azaltıcı etkisidir. Doğrudan kaynağında alınan vergiler söz konusu olduğunda düşük gelir seviyesindeki ücretli bireylerin vergi dilimleri konusunda pek fazla etkilenmediği görülür. Ancak yüksek seviyede sabit gelir seviyesine sahip bireylerin gelirlerinden kaynaklı sürekli vergi dilimlerinin artması dolayısıyla da vergi ahlakı tutumlarının düşük olduğu görülmektedir. Vergi adaleti konusunda ise tutumların tam tersi istikamette şekillendiği görülmektedir. Bu durumda ise, alt boyutlar önem arz etmektedir. Aynı gelir seviyesine sahip bireylerin ödedikleri vergi miktarlarının aynı olması ya da sabit vergileme gibi sistem içerisinde kullanılan vergileme modelleri bu tutumların oluşmasında belirleyici

olmaktadır. Literatürde gelir seviyesi arttıkça özellikle işyeri sahibi olan kesimin daha fazla vergi ödedikleri gibi bir algıyla vergi adaleti konusunda negatif yönlü tutumlarının olduğuna dair araştırmalar da mevcuttur.

Bireylerin çalışma sürelerinin başında daha yüksek vergi ahlakı içerisinde oldukları araştırmadan elde edilen bir diğer sonuçtur. Ancak bu durum adalet söz konusu olduğunda tam tersi olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmadaki bulgulardan hareketle yaş ilerledikçe kıdem, geçmişteki yatırımların değerlendirilmesi, sahip olunan çocukların ihtiyaçlarının artması vs. gibi nedenler bireylerin daha fazla gelire sahip olma talebini oluşturmaktadır. Öte yandan ise, ekonomik seviyenin genç bireylere göre artış göstermesi bireylerin maruz kaldıkları vergi yükünü de değiştirdiğinden vergi adaleti konusunda gençlere oranla daha olumsuz tutum sahibi olmalarına neden olmaktadır.

Gelir elde etme şeklindeki durum ise daha önceki sonuçlara göre vergiye kaynağında maruz kalan bireylerin vergi ahlakının, diğer bireylere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Buradaki etkileyici faktör ise, daha gelire sahip olmadan vergisini ödeyen bireyler vergiyi tam anlamıyla gelir azaltıcı bir netlikte görmemektedir. Bireylerin brüt ve net maaşları arasında ancak gelir ödeme belgelerinde farklılık tespit edebildikleri; ancak bu duruma doğrudan müdahale etme ya da vergiden kaçınma gibi bir ihtimallerinin olmaması, vergi ahlak düzeylerinin diğer gruplara oranla yüksekliğine sebep olmaktadır. Tutumların şekillendiği alt boyutlar açısından bakıldığında farklı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bordrolu çalışanlar kendilerini yüksek oranda etkilememesinden ötürü ve verginin cezai müeyyidelerinden dolayı işletme sahiplerine göre uygulanan verginin daha adaletli olduğunu düşünmektedir. Bu durum verginin yaşam döngüsünde (tarh, tahakkuk, tahsil) cezai uygulamaların doğru olduğu düşüncesini de desteklemektedir.

Vergi adalet algısı davranışında bireylerin vergiye bakışı tutumlarda belirleyici olmaktadır. Eğitim seviyesi artan bireyler vergi mevzuatı ve detayları hakkında daha kolay bilgi sahibi olabilmekte, daha çok sorgulayıcı tutum içine girebilmektedir. Bu nedenle eğitim seviyesinin artması verginin daha adaletsiz olduğu kanaatine zemin oluşturmaktadır. Araştırma bulgularında özellikle lisans ve lisansüstü eğitime sahip bireyler eğitimlerinden dolayı hali hazırda katma değer sağladıklarını bu nedenle daha pozitif ayrımcılığa sahip olmaları gerektiğini düşünebilmektedir. Literatürde yapılan

araştırmalarda eğitim seviyesi ile vergiye d6n6k tutumlar arasında belirgin farklılıkların tespit edilmesinde; eğitim seviyesi artan bireylerin yasal boşlukları daha aktif kullanabilmelerinin; bu nedenle de vergiye karşı olumlu tutum içerisinde g6r6nseler de tahsil edilen vergi miktarının aleyhinde eğilim g6stermelerinin rol oynadığı s6ylenebilir.

Vergi sosyal bir olgudur. Kamu hizmetlerinin finansman aracı olarak kullanılan vergiler konusunda toplumun her kesimini ikna edici derecede şeffaf ve sade şekilde olması esastır. Bu şekilde uygulanan verginin, toplumun her kesimi açısından değerlendirildiğinde olumlu tutumları ortaya çıkaracağı açıktır. Ancak bu araştırmada ve alanda yapılan araştırmaların da g6sterdiği gibi bireylerin, verginin 6zellikle gelir azaltıcı niteliği 6zerinde durdukları bu nedenle de s6rekli elde ettikleri geliri artırma ya da muhafaza etme eğilimi g6sterdikleri açıktır. Verginin 6deta bir ceza ya da yaptırım merkezli hali “etkin toplanamayan vergiyi” oluşturur. Yasal boşluklar, 6lkelerin mali disiplinlerinin zayıflığı vergi geliri elde edilememesi sebebi olarak g6r6nt6s6n6 muhafaza etmektedir.

Sonuçlar bir b6t6n olarak değerlendirildiğinde; araştırmada m6kelleflerin vergiye y6nelik tutumları, uygulama sonuçları açısından demografik değişkenler 6zeline vergi ahlakı ve vergi adalet algısı ve alt boyutları açısından karmaşık ilişkiler ortaya koymuştur. Kamu harcamalarının kaynağı olan verginin etkinliği m6kelleflerin uyum davranışı ile doğrudan ilintilidir.

Araştırmaya katılan katılımcılar doğrudan veya dolaylı vergi m6kellefi olan bireylerdir. Gelecekte yapılacak yeni araştırmalarda ayrı ayrı 6rneklemeler halinde incelenip, bu girift ilişkiler ağının daha farklı değişkenlerle irdelenmesi literat6re 6nemli katkı sağlayacaktır. 6te yandan kesitsel analizler m6kellef tutumları konusunda gelecekteki araştırmalara destek olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2009). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, 13. Baskı, Ankara.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., & Saraç, Ö. (2003). “Vergi Zulmüne Karşı Direnişin İki Yönü: Sivil İtaatsizlik ve Vergi İsyanı”. *çinde: Vergi, Zulüm ve İsyân*, CC Aktan & D. Dileyici & Ö. Saraç (eds.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002, s.123.
- Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972). “Income tax evasion: A theoretical analysis”. *Journal of public economics*, 1(3-4), s.323-338.
- Alm, J. (2012). “Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies”, *International Tax and Public Finance*, s.54-77 .
- Alm, J. (2013). “Expanding the Theory of Tax Compliance from Individual to Group Motivations”. Working Paper 1309. *Tulane Economics Working Paper Series*
- Alm, J. ve Bourdeaux, C. J. (2013). “Applying Behavioral Economics to the Public Sector.” *Hacienda Pública Española / Review of Public Economics*,s. 91-134.
- Alm, J., & Jacobson, S. (2007). Using laboratory experiments in public economics. *National Tax Journal*, s.129-152.
- Alm, J., & Torgler, B. (2006). “Culture differences and tax morale in the United States and in Europe”. *Journal of economic psychology*, 27(2), s.224-246.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). “Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı”. Sakarya Yayıncılık.
- Andreoni, J., Erard, B., & Feinstein, J. (1998). “Tax compliance”, *Journal of Economic Literature*”, 36(2), s.818-860.
- Arıkan, Z., & Akdeniz, H. A. (2005). “Küreselleşen Dünyada Vergi Cennetlerinin Ekonomik Analizi”. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 5/6, 285-338.

- Arslan M. (1992), “ Vergi Yüku ve Türkiye’nin Durumu”, *Vergi Dünyası*, s.135.
- Azmi, A. A. C., & Perumal, K. A. (2008). “Tax fairness dimensions in an Asian context: The Malaysian perspective”. *International Review of Business Research Papers*, 4(5), s.11-19.
- Balı, A. Ş. (2001). “Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet: Öteki ile Birlikte Yaşamak”, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bame-Aldred, C., Cullen, J., Martin, K. ve Parboteeah, K. (2012).” National Culture and Firm-Level Tax Evasion”. *Journal of Business Research Forthcoming*,s. 390-396.
- Blumenthal, M., & Slemrod, J. (1992). “The compliance cost of the US individual income tax system: A second look after tax reform”. *National Tax Journal*, 45(2), s.185-202.
- Buyrukoğlu, S., Erasa İ., (2012). “Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi” , *Vergi Dünyası*, s.375, Kasım.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). “Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı”. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), s.470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Sosyal Bilimler İçin Veri ve Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum, Pegem Yayıncılık.
- Christensen, A. L., Weihrich, S. G., & Newman, M. G. (1994).” The impact of education on perceptions of tax fairness”, *Advances in Taxation*, 6, s.63-94.
- Cialdini, R. B., & Trost, M. R. (1998).” Social Influence: Social Norms, Conformity and Compliance.”
- Cohen-Crash, Y. ve Spector, P. E. (2001). “The Role of Justice in Organizations: A Meta Analysis”. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, s. 278-321.

- Collins, J. H. ve Plumlee, R. D. (1990). "The Taxpayer's Labor and Reporting of Decision: The Effect of Audit Schemes?" *The Accounting Review*, 66 (3), s. 559-576.
- Cowell, F. A. (1985). "The Economic Analysis of Tax Evasion". *Bulletin of Economic Research*, 37 (3), s.163-193.
- Cullis, J. G., & Lewis, A. (1997). "Why people pay taxes: From a conventional economic model to a model of social convention". *Journal of economic psychology*, 18(2-3), s.305-321.
- Çataloluk, C. (2008). "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), s.213-228.
- Çelikkaya, A. ve Gürbüz, H. (2008). "Mükelleflerin Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkinin Analizi". *Sosyoekonomi*, 8 (8), s. 23-54.
- Çepni, S. (2012). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş,[Introduction to research and project work]. *Trabzon: Celepler Matbaacılık*.
- Çoban, R. (2008). "Türk Vergi Sisteminde Kurumlar Vergisinin Vergi Hasılatına Etkisi" (Doctoral dissertation, Sosyal Bilimler).
- Das-Gupta, A., Ghosh, S., & Mookherjee, D. (2004). "Tax administration reform and taxpayer compliance in India". *International Tax and Public Finance*, 11(5), s.575-600.
- DeCicca, P., Kenkel, D. ve Liu, F. (2013)." Excise Tax Avoidance: The Case of State Cigarette Taxes", *Journal of Health Economics*, 32 (6), s.1130-1131.
- Didinmez, İ. (2018). "Davranışsal İktisat Perspektifinden Vergi Uyum Analizi".
- Doerrenberg, P. ve Peichl, A. (2013). "Progressive Taxation and Tax Morale", *Public Choice*, s.293-316.
- Dong, Z., & Gu, Q. (2007). "An experimental study on fairness perceptions: Evidence from Singapore and two cities in China", *The Business Review*, 7(1), s.82-89.

- Durham, Y., Manly, T. S. ve Ritsema, C. (2014).” The Effects of Income Source, Context, and Income Level on Tax Compliance Decisions in a Dynamic Experiment”. *Journal of Economic Psychology*, 40, s.220-233.
- Eğilmez, M. (2016). Kamu Maliyesi. Remzi Kitabevi.
- Eker, A. (1996). Kamusal Maliye. Doğu Matbaası, İzmir.
- Eriksen, K., & Fallan, L. (1996). “Tax knowledge and attitudes towards taxation; A report on a quasi-experiment”. *Journal of economic psychology*, 17(3), s.387-402.
- Erkan, H. (2004), Ekonomi Sosyolojisi, Tümüyle Yenilenmiş 5. Baskı. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- Fallan, L. (1999). “Gender, exposure to tax knowledge, and attitudes towards taxation; an experimental approach”. *Journal of Business Ethics*, 18(2), s.173-184.
- Feinstein, J. S. (1991). “An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and Its Detection”, *Rand Journal of Economics*, 22, s.14-35.
- Feld, L. P. ve Frey, B. (2007).” Tax Complaine as the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation”, *Law and Policy*, 29 (1), s.102-120.
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2002). “Trust breeds trust: How taxpayers are treated”. *Economics of governance*, 3(2), s.87-99.
- Frey, B. S., & Torgler, B. (2007). “Tax morale and conditional cooperation”. *Journal of comparative economics*, 35(1), s.136-159.
- Friedland, N., Maita, S. ve Rutenberg, A. (1978). “A Simulation Study of Income Tax Evasion”, *Journal of Public Economics*, 10 (1).
- Gedik, M. (2011). “Vergi Rekabeti Etkinlik Değerlendirmesi: OECD Üyesi Ülkeler İçin Veri Zarflama Analizi Uygulaması” *Maliye Dergisi*, s.160, s. 329-350.

- Gilligan, G., & Richardson, G. (2005). "Perceptions of tax fairness and tax compliance in Australia and Hong Kong- a preliminary study". *Journal of financial crime*, 12(4), s.331-343.
- Gottfredson, M. R. (Ed.). (1994). "The generality of deviance", Transaction Publishers
- Graetz, M. J. ve Wilde, L. L. (1985). "The Economics of Tax Compliance: Facts and Fantasy", *National Tax Journal*, 38 (3), s.355-363.
- Günay K., (2007), "Türkiye'de Vergi Yüğü ve Kapasitesi Hesaplaması Üzerine Örnek Bir Çalışma", İstanbul, s. 4.
- Hennighausen, T., & Heinemann, F. (2015). "Don't tax me? Determinants of individual attitudes toward progressive taxation". *German Economic Review*, 16(3), s.255-289.
- Hindriks, J., & Myles, G. D. (2006). *Intermediate Public Economics*, volume 1 of MIT Press Books.
- İnan, E. A. (2003). "Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği ve Türkiye". *Bankacılar Dergisi*, 46, s.15-37.
- İnceoğlu M., (2010). "Tutum Algı İletişim", 5. Baskı, İstanbul, Beykent Üniversitesi Yayınları,(69), s.13
- Jackson, B. R., & Milliron, V. C. (1986). "Tax compliance research: Findings, problems, and prospects". *Journal of accounting literature*, 5(1), s.125-165.
- James, S., Alley, C. (2002). "Tax Compliance, Self-assessment and Tax Administration", *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2 (2), s.32.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 15.
- Keşen, Y., (1994). *Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Khasawneh, A., Ibrahim Obeidat, M., & Abdullah Al-Momani, M. (2008). "Income Tax Fairness and the Taxpayers' Compliance in Jordan". *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 24(1).

- Kırbaş S., (1991) “Çeşitli Yönleriyle Vergileme ve Türk Vergi Sistemi”, *Sayıştay Dergisi*(3) ,Ocak-Mart, s.1.
- Kızılot, Ş. (2005), “AB ve Türkiye’de Vergi Yüğü”, *Hürriyet*, 08/10/2005.
- Kirchler, E. (1999). Reactance to taxation: “Employers’ attitudes towards taxes”. *The Journal of Socio-Economics*, 28(2), s.131-138.
- Kirchler, E. ve Alm, J. (2012). “Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: From Enforcement to Cooperation”, Tulane University Working Paper Series.
- Koç, E. (2004). Gabriel Marcel ve Sadakat, Art Basın Yayım: Ankara
- Koç, E. (2008). Josiah Royce, Barış Kitap: Ankara.
- Koç, E. (2014). Gabriel Marcel Üstüne, Pegem Yayıncılık.
- Koç, H. (2009). “Örgütsel Bağlılık ve Sadakat İlişkisi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), s.200-211.
- Kündeyi, F. Z. (2009). “Ülgener’de Din Ve Kapitalizm”, Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lewis, A. (1982). “The social psychology of taxation”. *British Journal of Social Psychology*, 21(2), s.151-158.
- Loo, R. (2003). Are women more ethical than men? Findings from three independent studies. *Women in Management Review*, 18(4), s.169-181.
- McGee, R. W. (Ed.). (2008). Taxation and public finance in transition and developing economies. Springer Science & Business Media.
- McGee, R. W. ve Gelman, W. (2009). “Options on the Ethics of Tax Evasion: A Comparative Study of the USA and Six Latin American Countries”, *Akron Tax Journal*, 24 (3).

- McGee, R. W., & Smith, S. R. (2007). "Ethics, Tax Evasion, Gender and Age: An Empirical Study of Utah Opinion". *Tax Evasion, Gender and Age: An Empirical Study of Utah Opinion (January 2007)*.
- McGee, R. W., & Tyler, M. (2006). "Tax evasion and ethics: A demographic study of 33 countries". (Available at SSRN 940505).
- Moser, D. V., Evans III, J. H., & Kim, C. K. (1995)." The effects of horizontal and exchange inequity on tax reporting decisions". *Accounting Review*, s.619-634.
- Musgrave, R. A. (1990). "Horizontal equity, once more". *National Tax Journal*, s.113-122.
- Mutlu, A. (2009). *Tanzimattan Günümüze Türkiye Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*. Maliye Bakanlığı, s.7.
- Nadaroğlu, H. (1992), *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Nerré, B. (2008). "Tax culture: A basic concept for tax politics". *Economic Analysis and Policy*, 38(1), s.153-167.
- Ockenfels, A. ve Weimann, J. (1999)" Types and Patterns: An Experimental East- West German Comparison of Cooperation and Solidarity", *Journal of Public Economics* , 71 (2), s.275-287.
- Oliver, T., & Bartley, S. (2005). Tax system complexity and compliance costs-some theoretical considerations. *Economic Round-up*, (Winter 2005), 53.
- Oriska, M. ve Hudson, J. (2002). "Tax Evasion, Civic Duty and the Law Abiding Citizen", *European Journal of Political Economy*, 19, s.82-103.
- Ömürbek, N., Çiçek, H. G., & Çiçek, S. (2007). "Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları", *Maliye Dergisi*, 153, s.102-122.
- Öncel Y., (1974) "Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı", Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, s. 10.

- Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2013), Vergi Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Önder İ.,(1994) “Türkiye’de Kamu Maliyesi Finansal Yapı ve Politikaları”, Tarih Vakfı Yayınları,İstanbul, s. 33.
- Özkara M., (1992). “Devlet Anlayışında Ortaya Çıkan Değişikliklerin Sonucu Olarak Vergilemeye Yüklenen Fonksiyonlar”, *Vergi Dünyası*, Aralık, s.13.
- Öztürk, İ., & Ozansoy, A. (2011). “Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi”, *Maliye Dergisi*, 161, 197-214.
- Pehlivan O., (2003).“Vergi Hukuku”. Celepler Matbaacılık, Trabzon, s. 38-39.
- Pommerehne, W. W. ve Weck-Hanneman, H. (1996). “Tax Rates, Tax Administration and Income Tax Evasion in Switzerland”, *Public Choice*, 88 ,s.161-170.
- Porcano, T. M., & Price, C. E. (1992). “Some Evidence On The Association Between Judgment Criteria and Fairness Perceptions”. *Advances in Taxation*, 4, s.183-210.
- Rawls, J. (2009). “*A theory of justice*”. Harvard university press.
- Reckers, P. M., Sanders, D. L., & Roark, S. J. (1994). “The influence of ethical attitudes on taxpayer compliance”. *National Tax Journal*, s.825-836.
- Richardson, G. (2006), “Determinants of Tax Evasion: A Cross Country Investigation” *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 15 (2), s.150-169.
- Rosen, H. ve Gayer, T. (2010), “*Public Finance*”, Singapore: McGraw- Hill International Edition.
- Roxas, M. L., & Stoneback, J. Y. (2004). “The importance of gender across cultures in ethical decision-making”. *Journal of Business Ethics*, 50(2), s.149-165.
- Sağlam, M. (2013). “Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci”. *Sosyoekonomi*, 19 (1).

- Saraçoğlu, F. (2008). “Anket Sonuçları Çerçevesinde Vergi Oranlarının Kaçakçılık Üzerine Etkilerinin Analizi”, *Vergi Dünyası*, 326, 109-120.
- Saraçoğlu, F. (2008). “Yaş-Cinsiyet-Medeni Durum ve Eğitim Durumunun Vergiye Karşı Tutum Üzerine Etkilerinin Anket Sonuçları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(2), 16-34.
- Saruç, N. T. ve Sağbaş, İ. (2003),” Vergi Etiğinin Ölçümü: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, V (1), s.79-96.
- Schneider, F. (2011). “ Handbook on the Shadow Economy”, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Slemrod, J., & Yitzhaki, S. (2002). “Tax avoidance, evasion, and administration” *In Handbook of public economics* ,Vol. 3, s. 1423-1470.
- Solak, C., (2017) “ Özelleştirmelerin Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Song, Y.D., Yarbrough, T.E. (1978). “Tax Ethics and Taxpayer Attitude: A Survey” *Public Administration Review*, s.442-452.
- Spicer, M. W. ve Becker, L. A. (1980). “Fiscal Inequity and Tax Evasion: An Experimental Approach”, *National Tax Journal*, 33 (2), s.171-175.
- Stella, P. (1991). “An economic analysis of tax amnesties”. *Journal of Public Economics*, 46(3), s.383-400.
- Stiglitz, J. E. (2003). “Economics of the Public Sector”, *New York/ London: W. W. Norton & Company*
- Swaidan, Z., Vitell, S. J., Rose, G. M., & Gilbert, F. W. (2006). “Consumer ethics: The role of acculturation in US immigrant populations”, *Journal of Business Ethics*, 64(1), s.1-16.

- Şaan, A. (2008). “Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği” (Master's thesis). Edirne, s. 24.
- Şen, H., Sağbaş, İ. (2016). Vergi Teorisi ve Politikası, Kalkan Matbaacılık, Ankara.
- Şenyüz, D.,(1995), Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi, Bursa.
- Takáts, E., & Papp, T. K. (2008). Tax Rate Cuts and Tax Compliance-The Laffer Curve Revisited. *IMF Working Papers*, s.1-20.
- Tavşancıl, E. (2002). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Tiebout, C. M. (1956). “A pure theory of local expenditures”. *Journal of political economy*, 64(5), s.416-424.
- Topal, M. H. (2011).” Refah Devletine Yönelik Tutumlar ve Vergi Adaleti Algısı: Türkiye Üzerine Bir Araştırma”, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Torgler, B. (2003). “Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance”, PhD Dissertation (University of Basel).
- Torgler, B., Schaltegger, C.A. (2005).” Tax Morale and Fiscal Policy” CREMA Working Paper
- Torgler, B., Valev, N. T. (2010). “Gender and Public Attitudes Toward Corruption and Tax Evasion”. *Western Economic Association International*, 28 (4), s.554-568.
- Tosuner, M. & Demir, İ. C. (2008). “Ege Bölgesi’nin Vergi Ahlakı Düzeyi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10 (2), s.355-373.
- Tosuner, M., & Demir, A. G. İ. C. (2009).” Vergi Ahlâkinin Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), s.1-15.
- Tuay E. ve Güvenç İ., (2007). “Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı”, Gelir İdaresi Başkanlığı Yayınları, Kasım, s. 16.

- Tunca, E., (2001). "Sosyo-Psikolojik Açıdan Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları : Nevşehir İli Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Turhan S., (1996) .*Vergi Teorisi ve Politikası*, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 20-21.
- Tyler, T. R., Casper, T. R. ve Fisher, B. (1989). "Maintaining allegiance toward Political Authorities: The Role of Prior Attitudes and the use of fair procedures", *American Journal of Political Science*, 33 (3), s.629-652.
- Verboon, P., & Goslinga, S. (2009). "The role of fairness in tax compliance". *Netherlands Journal of Psychology*, 65(4), s.136-145.
- Wagner, R. E. (2007). "Fiscal Sociology and the Theory of Public Finance An Exploratory Essay", Edward Elgar Publishing Limited.
- Wallschutzky, I. G. (1984). "Possible Causes of Tax Evasion" , *Journal of Economic Psychology*, 5, s.371-384.
- Weber, T. O., Fookan, J., & Herrmann, B. (2014). "*Behavioural economics and taxation*" (No. 41). Directorate General Taxation and Customs Union, European Commission.
- Wenzel, M. (2002). "The impact of outcome orientation and justice concerns on tax compliance: The role of taxpayers' identity". *Journal of applied psychology*, 87(4), s.629.
- Wenzel, M. (2003). Tax Compliance and the Psychology of Justice: Mapping the Field. V. Braithwaite içinde, *Taxing Democracy: Understanding Tax Avoidance and Evasion*.
- Wenzel, M. (2004). "The social side of sanctions: Personal and social norms as moderators of deterrence". *Law and human behavior*, 28(5), s.547-567.

- Yenigün, Y. (2012). “Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği” (Doctoral dissertation, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yereli, A. B., Ata, A. Y. (2011). “Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açıdan Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, 161, s.21-32.
- Zager, M. A. (1994). Gender and Crime, içinde T. Hirschi ve M. R. Gottfredson (eds.), *The Generality of Deviance*. New Brunswick: Transaction Publishers: 71-80.

EK-1 ANKET FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu anket formu, Hacettepe Üniversitesinde yapılan Yüksek Lisans Tezi kapsamında yapılan bir araştırmaya veri temin edebilmek amacıyla hazırlanmıştır. Ankete vereceğiniz cevaplar sadece araştırma maksadıyla kullanılacaktır. **Ankette hiçbir ifadenin doğru ya da yanlış yanıtı yoktur; önemli olan sizin bu konudaki görüşünüzdür.** Bu nedenle, değerlendirmenin daha sağlıklı yapılabilmesi için lütfen soru atlamadan tüm maddeleri doldurunuz. Sonuçlar, istatistiksel kurallara uygun olarak genelleyeceğinden, **ankete kimlik bilgisi koymanız istenmemektedir.** Katılımınız ve değerli fikirleriniz için teşekkür ederiz.

Anket sorularına 1-5 arasında katılım derecenizi 1- Hiç Katılmıyorum... 5- tamamen katılıyorum olarak aşağıdaki kutulara (X) şeklinde belirtiniz.

Yasemin Ege AŞKIN
Hacettepe Üniversitesi Maliye Yüksek Lisans
Öğrencisi

Cinsiyet: Erkek () Kadın ()	Yaş: 18-24 () 25-33 () 34-40 () 41-50 () 50+()	Medeni Durumunuz: Evli () Bekar ()	Aylık Gelir Durumunuz: 1603 - 2400 () 2401-4400 () 4401-6000 () 6001- 7500 () 7500- ()
Gelir Elde Etme Şekliniz: Bordrolu Çalışan () - Özel Sektör Çalışanı () - Kamu Çalışanı () (Bordrolu çalışan değilseniz boş bırakınız.)	Gelir Elde Etme Şekliniz: İşletme Sahibi () Serbest Meslek Sahibi () Çalışmayan (Kira, Faiz vb. Gelirle Geçim Sağlayan) ()	Kaç Yıldır Vergi Mükellefisiniz? 1-5 () 6-10 () 11-15 () 16-20 () 21-25 () 25+ ()	Eğitim Durumu: İlköğretim () Lise () Üniversite () Lisans Üstü ()

Vergi Ahlâk Düzeyi Ölçeği

Aşağıdaki cümlelere size en uygun olan cevabı işaretleyiniz.	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Vergi Ahlakı hakkındaki görüşleriniz;	1	2	3	4	5
1. İçinde bulunduğumuz şartlarda vergi kaçırmak bir zorunluluktur.					
2. Hiçbir zaman vergi kaçırmam.					
3. Vergi ödememek ahlâksızlık olarak kabul edilmelidir.					
4. Devletin istediği vergilerin tamamını ödersem iş yapamam.					
5. Vergimi kendi rızamla ve gönüllü olarak öderim.					
6. Vergi kaçırana bir toplum tarafından ayıplanmalıdır.					
7. Vergi kaçırırsam ve bunu yakın çevrem öğrense çok utanırım.					
8. Ufak tefek vergi kaçakçılığı girişimleri makul karşılanmalıdır.					
9. Ceza ödemeyeceğimi bilsem daha az vergi öderim.					
10. Vergi kaçırana bir mükellefi suçlayamayız.					

Vergi Adalet Algısı Ölçeği

Aşağıdaki cümlelere size en uygun olan cevabı işaretleyiniz.	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Vergi Adaleti hakkındaki görüşleriniz;	1	2	3	4	5
1. Ülkemizde vergi sistemi öncelikli olarak yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik gibi sosyal sorunların çözümüne yönelik olarak en adil biçimde uygulanmaktadır.					
2. Ülkemizde herkes gelirin uygun düzeyde vergi ödemektedir.					
3. Ülkemizde vergi yükü, vergi mükellefleri arasında adil dağıtılmıştır					
4. Ülkemizde vergi sistemi; sosyal güvenlik, sağlık sigortası, eğitim yardımı, çocuk yardımı, konut yardımı ve benzeri sosyal yardım programları için adil biçimde kullanılmaktadır.					
5. Ülkemizde herkes ödeme gücüne uygun vergi ödemektedir.					
6. Ülkemizde genel olarak alınan vergiler adildir.					
7. Ülkemizde zengin insanlar ödemeleri gereken vergiyi tam olarak ödemektedir.					
8. Ülkemizde başta yoksul, muhtaç, yaşlı, işsiz gibi düşük gelirli mükelleflerin vergi yükü oldukça düşüktür.					
9. Ülkemizde muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi ayrıcalıkları hak edenlere tanınmaktadır.					
10. Yaptığım vergi ödemelerine karşılık, devletin bana sağladığı sosyal güvenlik, sağlık sigortası, eğitim yardımı, çocuk yardımı, konut yardımı ve benzeri sosyal destekler yeterli düzeydedir.					
11. Ülkemizde yoksul kişilere sağlanan muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi ayrıcalıkları zenginlere göre daha yüksektir.					

12. Devletin bana sağladığı hizmetleri dikkate aldığımda, ödediğim verginin tam karşılığı olduğunu düşünüyorum.					
13. Bana göre ülkemizde aynı gelir düzeyine sahip kişiler aynı düzeyde vergi ödemektedirler					
14. Ülkemizde benimle aynı gelir düzeyine sahip herkesin benim ödediğim kadar vergi ödediğini düşünüyorum.					
15. Ülkemizde aynı gelir düzeyine sahip herkese aynı düzeyde muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi ayrıcalıkları sağlanmaktadır.					
16. Ülkemizde kişilerin gelirleri arttıkça daha fazla vergi öderler.					
17. Ülkemizde gelir düzeyi çok düşük olanlar, çok düşük oranda vergi öderler.					
18. Ülkemizde yüksek gelirli zenginler yüksek oranda vergi öderler.					
19. Ülkemizde vergi cezaları adildir.					
20. Ülkemizde vergi kaçırınlar, kaçırdukları verginin cezasını tam olarak ödemektedirler.					
21. Ülkemizde vergi kaçırınlar hak ettikleri cezayı zamanında görmektedirler.					
22. Üzerime düşen verginin tamamını ödemiyorum.					
23. Benimle aynı yaşam standardına sahip olanlar ile kendimi karşılaştırdığımda, onlarla aynı vergi ayrıcalıklarına sahip olduğumu düşünürüm					
24. Vergi sistemimiz, benden daha yüksek gelirlilere göre bana daha fazla muafiyet, indirim ve istisna gibi vergi ayrıcalıkları sağlamaktadır.					

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORIJİNALLIK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 28/07/2019

Tez Başlığı : MÜKELLEFLERİN VERGİYE BAKIŞININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 88 sayfalık kısmına ilişkin, 28/07/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: YASEMİN EGE AŞKIN
Öğrenci No: N15223463
Anabilim Dalı: MALİYE
Programı: TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Tarih ve İmza

28.07.2019

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

DR. ÖĞR. ÜYESİ DEBİ KONUKCU ÖNAL

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 27.02.2019 19:15
Sayı: 35853172-300-E.00000478534

E.00000478534

Sayı : 35853172-300
Konu : Yasemin Ege AŞKIN Hk(Etik Komisyon)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 11.02.2019 tarihli ve 12908312-300/00000454298 sayılı yazı.

Enstitünüz Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı öğrencilerinden **Yasemin Ege AŞKIN**'ın **Dr. Öğr. Üyesi Debi KONUKÇU ÖNAL** danışmanlığında hazırladığı "**Vergi Konusunda Mükelleflerin Psikolojik Açıdan Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama Örneği**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **19 Şubat 2019** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup,etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör V.

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden 2f5a9b44-7695-4bcd-ac0c-b43fbcc69e2d kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLFİRİ

